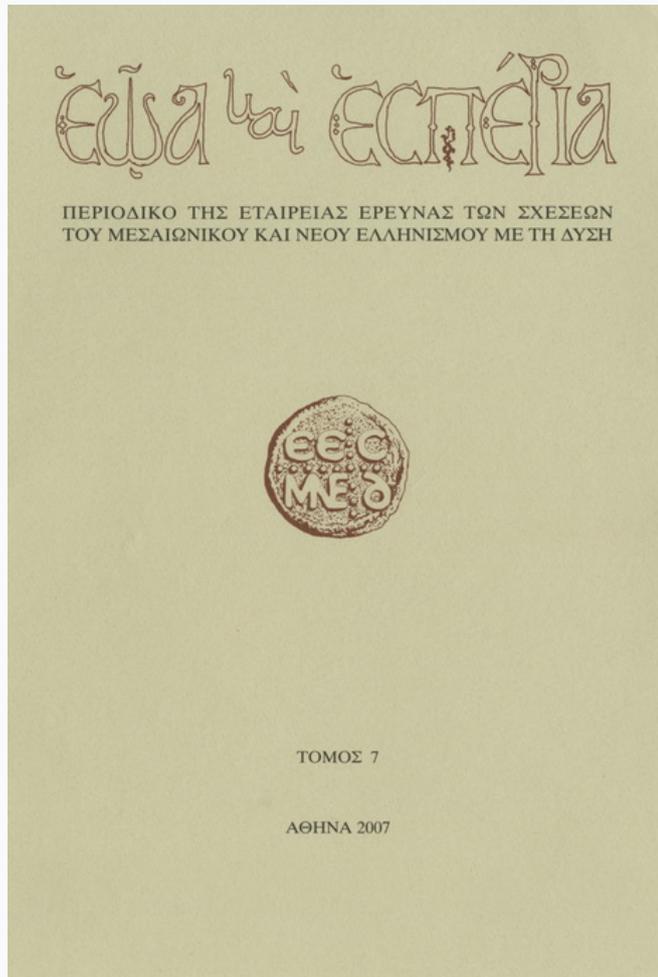

Εοα και Esperia

Vol 7 (2007)

**MISKOLC - SATORALJAUJHELY - ΒΟΥΔΑΠΕΣΤΗ:
ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΑ ΙΧΝΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΜΠΟΡΙΚΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ ΣΤΗΝ ΟΥΓΓΑΡΙΑ**

ΙΚΑΡΟΣ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΣ

doi: [10.12681/eoaesperia.96](https://doi.org/10.12681/eoaesperia.96)

To cite this article:

ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΣ Ι. (2007). MISKOLC - SATORALJAUJHELY - ΒΟΥΔΑΠΕΣΤΗ: ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΑ ΙΧΝΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΜΠΟΡΙΚΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ ΣΤΗΝ ΟΥΓΓΑΡΙΑ. *Εοα Και Esperia*, 7, 335-365.
<https://doi.org/10.12681/eoaesperia.96>

**MISKOLC – SÁTORALJÁÚJHELY – ΒΟΥΔΑΠΕΣΤΗ: ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ
ΤΑ ΙΧΝΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΜΠΟΡΙΚΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ ΣΤΗΝ
ΟΥΓΓΑΡΙΑ¹**

Η αναζήτηση ενός αναλυτικού εργαλείου της ελληνικής ιστοριογραφίας, που θέτει ως βάση του γενικού προσανατολισμού της την αναγωγή του πολυδιάστατου φαινομένου της διασποράς σε ερμηνευτικά σχήματα μακράς διάρκειας, αναμφισβήτητα δεν αποτελούσε απώτερο στόχο, πολύ περισσότερο μάλιστα κίνητρο, του προγράμματος «ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II». Το ερευνητικό ταξίδι στην Ουγγαρία², που είχα τη χαρά να πραγματοποιήσω μαζί με την κυρία Βασιλική Σειρηνίδου, υπό την καθοδήγηση της επικεφαλής του προγράμματος, κυρίας Όλγας Κατσιαρδή-Hering, μας έδωσε τη δυνατότητα να εντοπίσουμε, να φωτογραφήσουμε με ψηφιακή μηχανή και να καταλογογραφήσουμε σε ηλεκτρονική μορφή πλούσιο τεκμηριωτικό υλικό από τα δημοτικά αρχεία των πόλεων Miskolc³, Sátoraljáújhely⁴ και Βουδαπέστης. Οι ιστοριογραφικές ή άλλου είδους διαδρομές και οι συζητήσεις γύρω από την ιστορική παρουσία του ελληνικού εμπορικού στοιχείου στην ευρύτερη γεωγραφική περιφέρεια της Ουγγαρίας είναι μακρές και ταυτόχρονα ανολοκλήρωτες. Κατά συνέπεια, οι αρχειακές μαρτυρίες που καταγράψαμε, ως

-
1. Η παρούσα μελέτη υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του υποέργου «Ελληνικές Κοινότητες και Ευρωπαϊκός Κόσμος (13ος-19ος αι.). Μορφές αυτοδιοίκησης, κοινωνική οργάνωση, συγκρότηση ταυτοτήτων» του προγράμματος ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II, που πραγματοποιήθηκε στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, υπό την επιστημονική εποπτεία των καθηγητριών κ.κ. Όλγας Κατσιαρδή-Hering και Αναστασίας Παπαδία-Λάλα και της αναπληρώτριας καθηγήτριας κ. Μαρίας Ευθυμίου. Η μελέτη χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα ΕΠΕΑΕΚ II, στο πλαίσιο του προγράμματος «ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ – Ενίσχυση Πανεπιστημιακών Ερευνητικών Ομάδων», με ποσοστό 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και με ποσοστό 25% από Εθνικούς Πόρους.
 2. Στο πλαίσιο του παραπάνω υποέργου εντάσσεται το ερευνητικό ταξίδι στην Ουγγαρία, που πραγματοποιήθηκε την περίοδο 31.10.2005 – 25.11.2005. Συντελεστές στο πακέτο εργασίας «Έλληνες στο Miskolc, στη Βουδαπέστη, στο Sátoraljáújhely ΒΑ Ουγγαρίας – Ελληνοβλαχική κοινότητα Miskolc» ήταν η κ. Βασιλική Σειρηνίδου και ο κ. Ίκαρος Μαντούβαλος.
 3. Πόλη της ΒΑ Ουγγαρίας, στον νομό Borsod.
 4. Πόλη της ΒΑ Ουγγαρίας, στον νομό Zemplén.

προϊόν της αποστολής μας⁵, δεν εγκαινιάζουν μία διαδικασία έρευνας και επεξεργασίας γραπτών πηγών. Αντιθέτως, έρχονται να προστεθούν στον κατάλογο των δημοσιευμένων και μη πηγών και να μας υπενθυμίσουν τον εγγενή πολυθεματικό χαρακτήρα του φαινομένου. Να υπογραμμίσουν την ανάγκη εμπλουτισμού των έως τώρα θεωρητικών προβληματισμών, εννοιολογικών εργαλείων και μεθόδων, καθώς και της αποφυγής αυθαίρετων ιστορικών συμπερασμάτων γύρω από τη φύση, τη λειτουργία και τον ρόλο του «κατακτητή ορθόδοξου βαλκάνιου εμπόρου»⁶, που αναγνωρίζεται από τις τοπικές αρχές και τους κατοίκους της Ουγγαρίας με την ονομασία Götg⁷.

5. Από τη θέση αυτή θα ήθελα να ευχαριστήσω αρχικά τον κύριο Tamas Glaser για τη συνεργασία και την υποστήριξη στην προπαρασκευή του ταξιδιού στην Ουγγαρία, καθώς και την κυρία Μαρία Παπανικολάου, μέλος της Ελληνικής Αυτοδιοίκησης στη Βουδαπέστη, για τη βοήθεια που μας παρέσχε τις πρώτες ημέρες παραμονής μας στο Satorfalujhely. Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς την κυρία Μανουέλα Berki για την ουσιαστική της συμβολή στην προσπάθεια κατανόησης και επεξεργασίας ουγγρικών εγγράφων.
6. Με τον χαρακτηρισμό αυτόν, ο Traian Stoianovich υπογραμμίζει στο ομώνυμο άρθρο του αφενός την πολυεθνική και πολυγλωσσική φύση της νέας τάξης αστών, που άρχισε να διαμορφώνεται από την πρώτη περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας στη νοτιοανατολική Ευρώπη, αφετέρου την αντεστραμμένη εικόνα του κατακτημένου ορθόδοξου χριστιανού στον χώρο των Βαλκανίων. Ο κατακτημένος μετατρέπεται σε «κατακτητή», μέσα από την οικονομική του διείσδυση στην κεντρική Ευρώπη, στη νότια Ρωσία και στην Ιταλική Χερσόνησο. Στοιχεία, όπως το θρησκευτικό και το τοπικό - γεωγραφικό, που εξασφάλιζαν μία επίφαση συνοχής, πριν από την εποχή της δυναμικής εμφάνισης του εθνικισμού, αναδεικνύονται παράγοντες συγκρότησης μιας βαλκανικής επαγγελματικής τάξης, της οποίας την κυριότερη επιχείρηση αποτελούσε το εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας [T. STOIANOVICH, *The Conquering Balkan Orthodox Merchant*, *Journal of Economic History* 20 (1960) 234-313. Επανάδοση του άρθρου σε ελληνική μετάφραση. Ο ΙΔΙΟΣ, *Ο κατακτητής ορθόδοξος βαλκάνιος έμπορος*, στο: *Η οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών (15ος - 19ος αιώνες)*, Σ. ΑΣΔΡΑΧΑΣ (επιμ.), Αθήνα 1979, σ. 287-345].
7. Για την υπερεθνική χροιά και την πολιτισμική πολυσημία του όρου «Έλληνας» στη Ουγγαρία, βλ. Ö. FÜVES, *Οι Έλληνες της Ουγγαρίας* [IMXA 75], Θεσσαλονίκη 1965, σ. 7-8· MARTA BUR, *Handelsgesellschaften - Organisationen der Kaufleute der Balkanländer in Ungarn im 17.-18. Jh.*, *Balkan Studies* 25 (1984) 267-307, 269· Η ΙΔΙΑ, *The "Greek Company" in Hungary in the 17th-18th Centuries*, στο: *Proceedings of the First International Congress of the Hellenic Diaspora from Antiquity to Modern Times*, τ. II: *From 1453 to Modern Times*, J. M. FOSSEY (εκδ.), Amsterdam 1992, σ. 155-166, εδώ σ. 155· RITA HORVÁTH, *A Borsod vármegyeyi götg kereskedők össeirása*, στο: *Levéltári évkönyv IX*, Miskolc 1997, σ. 134-164, εδώ σ. 134. Για το πολυεθνικό περιεχόμενο της έννοιας «Έλληνας» στη Μοναρχία των Αψβούργων βλ. επίσης, ΒΑΣΩ ΣΕΙΡΗΝΙΔΟΥ, *Βαλκάνιοι έμποροι στην Αψβουργική Μοναρχία (18ος-μέσα 19ου αιώνα)*. *Εθνοτικές ταυτότητες και ερευνητικές αμχανίες*, στο: *Διασπορά - Δίκτυα - Διαφωτισμός* [Τετράδια Εργασίας 28], ΜΑΡΙΑ-ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ - ΜΑΡΙΑ ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ (επιμ.), Αθήνα 2005, σ. 53-81· ΜΑΡΙΑ ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Βαλκανική πολυγλωσσία στην*

Από την εποχή που ο Σπυρίδων Λάμπρος⁸ κατέγραφε στα τετράδια, υπό μορφή προσωπικών σημειώσεων, τους καρπούς του από τα ερευνητικά ταξείδια στα αρχεία της Αυστροουγγαρίας μέχρι τις ημέρες μας, η ιστοριογραφική σκέψη έχει διανύσει μία μακρά πορεία έντονων και πολυκύμαντων διεργασιών, οι οποίες αντανακλώνται στις μεθοδολογικές κατευθύνσεις, στους θεματικούς άξονες και στα συστήματα πρόσληψης και κατανόησης ιστορικών εννοιών⁹. Στην προσπάθεια αναζήτησης και ανάδειξης πρωτογενούς υλικού γύρω από τους Έλληνες της Ουγγαρίας, συνέβαλε αποφασιστικά ένας κύκλος επιστημονικών αποστολών, που έδωσαν ώθηση στον ερευνητικό προσανατολισμό και ανανέωσαν το ενδιαφέρον για την πρωτογενή έρευνα γύρω από το εμπορικό ελληνικό στοιχείο στην κεντρική Ευρώπη. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο των μορφωτικών ανταλλαγών μεταξύ Ουγγαρίας και Ελλάδας, ο Αγαμέμνων Τσελίκας επισκέπτεται στις αρχές της δεκαετίας του 1980 τη Βουδαπέστη, το Szentendre και το Kecskemét¹⁰. Το 1986, η Όλγα Κατσιαρδή-Hering και ο Gunnar Hering πραγματοποιούν αναγνωριστικό ταξίδι στην Ουγγαρία¹¹. Το καλοκαίρι του 1996 και 1997, η Ευτυχία Λιάτα και ο Χαράλαμπος Χοτζάκογλου συμμετέχουν σε παρόμοια ερευνητική αποστολή, στο πλαίσιο ερευνητικών προγραμμάτων του Κέντρου Νεοελληνικών

αυτοκρατορία των Αψβούργων τον 18ο και 19ο αιώνα. Ένα γοητευτικό φαινόμενο και οι δυσκολίες των εθνικών ιστοριογραφιών, στο: *Διασπορά - Δίκτυα - Διαφωτισμός*, ό.π., σ. 17-32.

8. Σ. ΛΑΜΠΡΟΣ, "Έρευναι ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις καὶ ἀρχείοις Ρώμης, Βενετίας, Βουδαπέστης καὶ Βιέννης, *Νέος Ἑλληνομῆμων* 17 (1923) 113-139, 368-386, 18 (1924) 48-69, 276-291, 374-382, 19 (1925) 225-232, 20 (1926) 45-54, 182-192, 21 (1927) 43-52, 165-178, 381-388.
9. Για τις παλαιότερες και σύγχρονες τάσεις της ιστοριογραφίας σχετικά με τις «ελληνικές κοινότητες του εξωτερικού» και για τα ιδεολογικά ρεύματα που ανακύπτουν κατά την πορεία της εξέτασης του ζητήματος του παροικιακού ελλητισμού, σε συνάρτηση προς το φαινόμενο της μετανάστευσης, βλ. ΟΛΓΑ ΚΑΤΣΙΑΡΔΗ-HERING, Από τις «ελληνικές κοινότητες του εξωτερικού» στην ιστοριογραφία του μεταναστευτικού φαινομένου (15ος - 19ος αι.), στο: *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002, Πρακτικά του Δ' Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας*, Π. Μ. ΚΙΠΡΟΜΗΛΙΔΗΣ – ΤΡ. Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ (επιμ.), τ. Β', Αθήνα 2004, σ. 223-249.
10. Α. ΤΣΕΛΙΚΑΣ, Ενημέρωση για τη λειτουργία των Αρχείων στην Ουγγαρία, στο: *Μικροφωτογραφήσεις Χειρογράφων και Αρχείων*, τ. Γ': 1981-1983, Αθήνα 1985, σ. 30-33.
11. Ως πρώτο καρπό του ερευνητικού τους ταξιδιού στην Ουγγαρία βλ. ΟΛΓΑ ΚΑΤΣΙΑΡΔΗ-HERING, *L'idée de la révolution dans l'horizon politique des Grecs de Hongrie (fin XVIIIe siècle)*, στο: *La révolution française et l'hellénisme moderne, Actes du IIIe Colloque d'histoire (Athènes 14-17 Octobre 1987)*, Athènes 1989, σ. 87-115· G. HERING, *Der Konflikt zwischen Griechen und Walachen in der Pester orthodoxen Gemeinde*, στο: *Dimensionen griechischer Literatur und Geschichte. Festschrift für Pavlos Tzermias zum 65. Geburtstag*, G. HERING (επιμ.) [Peter Lang – Studien zur Geschichte Südosteuropas 10], Frankfurt am Main 1993, σ. 145-160.

Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών¹². Τρία χρόνια νωρίτερα, το 1993, είχε προηγηθεί η πρόταση προγράμματος για τον Παροικιακό Ελληνισμό, που υπέβαλε στην Ακαδημία Αθηνών και στο Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού ο τότε πρόεδρος του ιδρύματος, ακαδημαϊκός Μιχάλης Σακελλαρίου, σε συνεργασία με τον Gunnar Hering και την Όλγα Κατσαορδή-Hering. Η τελευταία, μάλιστα, επισκεπτόμενη το 2001, για δεύτερη φορά, το Miskolc, κατά τη διάρκεια της ολιγοήμερης παραμονής της μελέτησε και φωτοτόπησε υλικό από το αρχείο της ελληνικής κοινότητας της πόλης, που στεγαζόταν την εποχή εκείνη στο Herman Ottó Múzeum¹³.

Ο ερευνητικός, όμως, διάλογος με το παρελθόν, με τα αρχαιακά τεκμηριωτικά υπολείμματα των ελληνικών συσσωματώσεων, δεν περιορίζεται στον κύκλο των ελλήνων μελετητών του παροικιακού ελληνισμού¹⁴. Ήδη, από τον 19ο αιώνα, το ενδιαφέρον της συγγραφικής ιστοριογραφίας επικεντρώνεται στην οικονομική και πνευματική δράση των Ελλήνων στην κοινωνία υποδοχής τους. Οι Iván Télyfő και Vilmos Petz, αλλά και αργότερα, τον 20ό αιώνα, οι Endre Horvath¹⁵, Sándor Takáts¹⁶, Ferenc Eckhart¹⁷ και Laszlo

-
12. Για τα αποτελέσματα των ερευνητικών τους αποστολών και το πεδίο έρευνάς τους, βλ. Χ. ΧΟΤΖΑΚΟΓΛΟΥ, Οι ελληνικές κοινότητες της Ουγγαρίας μέσα από τα αρχεία της σερβικής επισκοπής του Αγίου Ανδρέου Βουδαπέστης / Szentendre, *Μνήμων* 20 (1998) 271-275· Ο ΙΔΙΟΣ, Ελληνικά χειρόγραφα και παλαιότυπα στη Σερβική ορθόδοξη βιβλιοθήκη του Αγίου Αντρέα (Szentendre) Βουδαπέστης [Τετράδια Εργασίας 24], Αθήνα 2002.
 13. ΟΛΓΑ ΚΑΤΣΙΑΡΔΗ-HERING, Άδελφότητα, κομπανία, κοινότητα. Πά μά τυπολογία τών ελληνικών κοινοτήτων τής κεντρικής Ευρώπης, μέ άφορητή τό άγνωστο καταστατικό τοῦ Miskolc (1801), βλ. στον παρόντα τόμο, σ. 247-310.
 14. Τα τελευταία χρόνια έχουν σημειωθεί προσπάθειες ιστορικής αξιοποίησης υλικού των συγγραφικών αρχείων από νέους έλληνες ερευνητές. Η διδακτορική διατριβή της Κατερίνας Παπακωνσταντίνου για την οικογένεια Πόνδικα της Πέστης, κατά το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα, και η διδακτορική διατριβή του Ίκαρου Μαντούβαλου για την οικογένεια Μάνου, κατά το πρώτο μισό του 19ου αιώνα, συνιστούν ενδείξεις του ενδιαφέροντος [ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Ελληνικές εμπορικές επιχειρήσεις στην Κεντρική Ευρώπη το β' μισό του 18ου αιώνα. Η οικογένεια Πόνδικα, διδακτορική διατριβή, Τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2002· Ι. ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΣ, Το εμπορικό αρχείο της οικογένειας Μάνου (1780 -1850), στο: *Διασπορά - Δίκτυα - Διαφωτισμός*, ό.π., σ. 99-113· Ο ΙΔΙΟΣ, Όψεις του παροικιακού ελληνισμού. Από το Μοναστήρι στην Πέστη. Επιχείρηση και αστική ταυτότητα της οικογένειας Μάνου (τέλη 18ου αι.-19ος αι.), αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2007].
 15. Παραθέτω ενδεικτικά άρθρα και μελέτες του Ε. HORVATH, Újgörog tanulmányok Magyarországon [= Νεοελληνικές μελέτες στην Ουγγαρία], *Egyetemi Philologiai Közlöny* 58 (1934) 84-88· Ο ΙΔΙΟΣ, Νεοελληνικές μελέτες στην Ουγγαρία, *Νέα Εστία* 11 (1937) 651-661· Ο ΙΔΙΟΣ, Magyarországi újgörog könyvek és könyvtárok, [=Νεοελληνικά βιβλία και βιβλιοθήκες στην Ουγγαρία], *Magyar Könyvszemle* 63 (1939) 136-141· Ο ΙΔΙΟΣ, Magyar - görog bibliografia [= Ουγγρο-ελληνική βιβλιογραφία], Budapest 1940· Ο ΙΔΙΟΣ, Az újgörogök [= Οι

Schäfer¹⁸ συγκαταλέγονται σε εκείνους τους μελετητές που άρχισαν να εστιάζουν την έρευνά τους σε πτυχές της εμπορικής, οικονομικής και κοινωνικής ζωής του ελληνικού στοιχείου στην ουγγρική ζώνη της Αψβουργικής Μοναρχίας. Από την πλευρά της μαρξιστικής ιστοριογραφικής σχολής, ο Pál Pach εντάσσει τις σχετικές θεωρητικές και ιστορικές προοπτικές στο πλαίσιο της καπιταλιστικής οργάνωσης της ουγγρικής οικονομίας¹⁹. Τα τελευταία τριάντα χρόνια, νέες έρευνες φωτίζουν πτυχές του συλλογικού και ατομικού τους βίου. Η εργασία του Ödön Fűves για τους Έλληνες της Πέστης²⁰, καθώς και άρθρα και εργασίες τόσο του ίδιου²¹ όσο και των István

Νεοέλληνες], Budapest 1943.

16. S. TAKÁTS, Erdélyi görög kerekedők 1701 –iki szabadalomlevele [= Προνομαϊκό έγγραφο ελληνικών εμπόρων της Τρανσυλβανίας από τα 1701], *Magyar Gazdasági Szemle* 6 (1899) 286-287.
17. F. ECKHART, Kereskedelmünk közvetítői a XVIII. században [= Οι εμπορικοί μας μεσάζοντες στον 18ο αιώνα], *Századok* 52 (1918) 356-391.
18. L. SCHAFER, A görögök vezetőszerpe Magyarországon a korai kapitalizmus kialakulásában [= Ο ηγετικός ρόλος των Ελλήνων στην εξέλιξη του πρώιμου καπιταλισμού στην Ουγγαρία], *Közgazdasági Szemle* 15 (1905) 174-190, 293-316.
19. Z. P. PACH, Az eredeti tőkelfelhalmozás Magyarországon [= Η αρχική συσσώρευση κεφαλαίου στην Ουγγαρία], Budapest 1952· Ο ΙΔΙΟΣ, Le commerce du Levant et la Hongrie au XVIe siècle, στο: *La Pologne et la Hongrie aux XVIe –XVIIIe siècles (Textes du Colloque Polono-hongrois de Budapest)*, VERA ZIMÁNYI (εκδ.), Budapest 1981, σ. 45-55.
20. Ö. FÜVES, Görögök Pesten (1686-1931), αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Budapest 1972 [= Die Griechen in Pest (1686-1931), γερμανική μετάφραση της ANDREA SEIDLER].
21. Αναφέρω ενδεικτικά ένα μέρος της εργογραφίας του σχετικά με την ελληνική παρουσία στην Ουγγαρία: Ö. FÜVES, Απογραφές των Ελλήνων παροίκων του νομού της Πέστης, *Μακεδονικά* 5 (1961) 194-240· Ο ΙΔΙΟΣ, Οι κατάλογοι των πολιτογραφηθέντων Ελλήνων παροίκων της Πέστης και Βούδας 1687-1848, *Μακεδονικά* 6 (1964-1965) 106-119· Ο ΙΔΙΟΣ, Die bekanntesten geadelten Griechen in Ungarn, *Balkan Studies* 5 (1964) 303-308· Ο ΙΔΙΟΣ, Οι Έλληνες της Ουγγαρίας [ΙΜΧΑ 75], Θεσσαλονίκη 1965· Ο ΙΔΙΟΣ, Επιτύμβια έπιγραφαί Έλλήνων στην Ουγγαρία, *Έλληνικά* 19 (1966) 296-347· Ο ΙΔΙΟΣ, Görögök a Duna-Tisza közén [= Έλληνες ανάμεσα στον Δούναβη και τον Τίσα], ανάπτυπο από το *Az Antik Tanulmányok* (1966). Evi 1. Számából, Budapest 1966, σ. 92-98· Ο ΙΔΙΟΣ, Stand und Aufgaben der Forschungen zur Geschichte der Griechen in Ungarn, στο: *Über Beziehungen des Griechentums zum Ausland in der neueren Zeit = 'Ο Έλληνισμός εις τό έξωτερικόν*, J. IRMSCHER - MARIKA MINEEMI (εκδ.), Berlin 1968, σ. 313-338· Ο ΙΔΙΟΣ, Gründungsurkunde der griechischen Gemeinde in Pest aus dem Jahre 1802, *Μακεδονικά* 11 (1971) 335-341· Ο ΙΔΙΟΣ, A Pesti görögök iskolai [= Τα ελληνικά σχολεία στην Πέστη], ανάπτυπο από το *Az Antik Tanulmányok* (1972). Evi XIX/1. Számából, Budapest 1972, σ. 98-104· Ο ΙΔΙΟΣ, Προσθήκες στην ουγγροελληνική βιβλιογραφία του Horváth, *Έλληνικά* 34 (1982-1983) 498-505· Ο ΙΔΙΟΣ, Characteristics of the Greeks in Hungary (1550-1850), στο: *Proceedings of the First International Congress*, ό.π., σ. 141-153.

Dobrossy²², Béla Horváth²³, István Hőgye²⁴, της Izabella Papp²⁵, Márta Nagy²⁶ κ.ά. γύρω από το ελληνικό στοιχείο σε διάφορες ουγγρικές πόλεις, όπως Tokaj, Kecskemét, Eger, Miskolc, Szentendre, συνιστούν ενδείξεις αναζωπύρωσης του ενδιαφέροντος για συστηματική ενασχόληση με την ιστορία της ελληνικής εμπορικής διασποράς, με τους εσωτερικούς διαύλους επικοινωνίας και την αλληλεπίδραση των διεσπαρμένων ελληνικών μορφωμάτων στην ουγγρική ενδοχώρα. Τέλος, ιστορικοί από τον ευρύτερο χώρο της βαλκανικής χερσονήσου διεύρυναν, με τις μελέτες τους, το πεδίο των ερευνητικών κατευθύνσεων, συμβάλλοντας από την πλευρά τους στην πολυεπίπεδη κατανόηση των ιστορικών συμφραζομένων. Στα πρακτικά του Α' Διεθνούς Συνεδρίου για την ελληνική διασπορά²⁷, οι Nadya Danova και Varban

-
22. Πολλές μελέτες και άρθρα του István Dobrossy εστίαστηκαν στη δράση και στη λειτουργία της ελληνικής κοινότητας του Miskolc. Βλ. I. DOBROSSY Görög kereskedelmi tőkefelhalmozódás és társadalmi közérzet Miskolcon a 19. század elején [= Η κεφαλαιακή συσσώρευση των Ελλήνων και ο κοινωνικός τους ρόλος στη ζωή του Miskolc στις αρχές του 19ου αιώνα], στο: *A Herman Ottó Múzeum, Évkönyve* 25-26, Miskolc 2006, σ. 341-351· Ο ΙΔΙΟΣ, A görög kereskedők megjelenése és térhódítása a városban [= Η παρουσία των ελλήνων εμπόρων και η επέκτασή τους στην πόλη], στο: *Miskolc Története* III/1. 1702-1847-ig, T. FARAGÓ (επιμ.), Miskolc 2000, σ. 430-436· Ο ΙΔΙΟΣ, A miskolci görög-ortodox közösség XVIII-XIX. századi görög és magyar feliratú siremlékei [= Ελληνικές και ουγγρικές επιγραφές μνημείων της ελληνορθόδοξης κοινότητας του Miskolc τον 18ο και 19ο αιώνα], *Levéltári évkönyv* 10 (2000) 177-191· Ο ΙΔΙΟΣ, Kerekedő csoportok, családok és dinastiák Miskolc társadalmában a 18. század elejétől a 19. század elejéig [= Εμπορικές ομάδες, οικογένειες και δυναστείες στην κοινωνία του Miskolc από τις αρχές του 18ου έως τις αρχές του 19ου αιώνα] [A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 27], Miskolc 1991, σ. 152-162· Ο ΙΔΙΟΣ, A miskolci orthodox templom es sirkertje [= Ο ορθόδοξος ναός του Miskolc και το νεκροταφείο του], Miskolc 2002.
23. BÉLA HORVÁTH, A miskolci görögkeleti templom építésének története [= Η ιστορία της ανέγερσης του ναού της ελληνορθόδοξης κοινότητας του Miskolc] [A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei], Miskolc 2002, σ. 61-67.
24. I. HÖGYE, A Hegyaljai görögök és zsidók szerepe az árucserében 1711-1848 [= Ο ρόλος των Ελλήνων και των Εβραίων της Hegyalja στο ανταλλακτικό εμπόριο 1711-1848], στο: *Arucseré és migráció (A Tokajban 1985. október 28-29-én megrendezett tanácskozás anyaga)*, Miskolc 1986, σ. 57-63.
25. IZABELLA PAPP, Greek Merchants in the Eighteenth Century Jászunság, *Balkan Studies* 30/2 (1989) 261-289· Η ΙΔΙΑ, Görög kereskedők Jászunságban: kétszáz év dokumentumaiból [= Έλληνες έμποροι στο Jászunság: έγγραφα διακοσίων χρόνων], Szolnok 2004.
26. MÁRTA NAGY, A magyarországi görög diaszpóra egyházművészeti emlékei I. Ikonok, ikonosztázionak, Kossuth Egyetemi Kiadó [= Μνημεία εκκλησιαστικής τέχνης της ελληνικής διασποράς στην Ουγγαρία: εικόνες, εικονοστάσια], Debrecen 1998.
27. NADYA DANOVA - V. TODOROV, Ελληνικά έγγραφα από το αρχείο της πόλης Μίσκολτς (Ουγγαρία), στο: *Proceedings of the First International Congress*, ό.π., σ. 167-189.

Todoron εκδίδουν, υπό μορφή παραρτήματος, ελληνικά έγγραφα από το αρχείο της πόλης Miskolc. Παράλληλα, η δουλειά της Marta Bur έρχεται να εμπλουτίσει το ερευνητικό τοπίο. Στο άρθρο της στο περιοδικό *Balkan Studies*²⁸, όσον αφορά στους βαλκάνιους πάροικους στην Ουγγαρία τον 17ο και 18ο αιώνα, υπογραμμίζεται, μεταξύ άλλων, η σημασία και ο ρόλος της ελληνικής εμπορικής κομπανίας στο Tokaj στην οργάνωση της οικονομικής ζωής του κομιτάτου του Zemplén. Γύρω από τον ίδιο θεματικό άξονα περιστρέφονται άρθρα των László Sasvári²⁹ και Gunnar Hering³⁰, που εικονογραφούν εκφάνσεις του βίου της εν λόγω κομπανίας.

Η υπάρχουσα, επομένως, βιβλιογραφία, ελληνική και ξένη, αλλά και η μέχρι σήμερα ερευνητική εμπειρία αποτέλεσαν την πυξίδα του ταξιδιού μας. Μέσω της παρουσίασης των αντιπροσωπευτικών δειγμάτων της έρευνας, της περιγραφής του κλίματος και των συνθηκών κάτω από τις οποίες συντελέστηκε η αναζήτηση του υλικού, δεν επιχειρείται απλά να αποκαλυφθεί στον αναγνώστη ένα σύνολο αρχειακών σειρών και ενοτήτων, που αναφέρονται είτε σε εξατομικευμένες περιπτώσεις Ελλήνων, είτε σε συλλογικού χαρακτήρα διεργασίες και δράσεις. Ψήγματα και σπαράγματα χειρογράφων, δικαιοπρακτικών και διοικητικών εγγράφων, καθώς και οργανωμένα σύνολα γραπτών τεκμηρίων, που συμπυκνώνουν και στοιχειοθετούν την εσωτερική οργάνωση και λειτουργία κοινοτικών ή παροικιακών συσσωματώσεων, δεν μας υπενθυμίζουν απλά ιστορικές διαδρομές ατομικών και συλλογικών υποκειμένων. Αντίθετα, μας επιβάλλουν να εγγράψουμε στο αναλυτικό μας πεδίο την ανάγκη για συνολική επεξεργασία των ιστορικών εννοιών και για συνθετότερες αναγνώσεις των ιστορικών πραγματικοτήτων.

Στον βαθμό που τα αντικείμενα και οι χώροι του παρελθόντος αποκτούν αξία ως ίχνη μιας χαμένης εποχής, δύσκολα προσπελάσιμης για τους μεταγενέστερους μελετητές της, η αναδίφηση αρχειακών εγγράφων και πολιτισμικών τεκμηρίων στο Tokaj αποκτά ιδιαίτερη σημασία, όταν μάλιστα λαμβάνει χώρα εκεί όπου οργανώθηκε και αναπτύχθηκε το ελληνικό εμπορικό στοιχείο. Η όχι και τόσο προσοδοφόρα, από πλευράς εντοπισμού πρωτογενούς υλικού, επίσκεψή μας στην πόλη³¹ δεν μας απέτρεψε από το να ενσω-

28. MARTA BUR, Handelsgesellschaften – Organisationen der Kaufleute der Balkanländer in Ungarn im 17. - 18. Jh., *Balkan Studies* 25 (1984) 267-307.

29. L. SASVARI, Griechen in Tokaj im 17. - 18. Jahrhundert, *Homonoia* 2 (1980) 89-101.

30. G. HERING, Die griechische Handelsgesellschaft in Tokaj. Ihre innere Ordnung und ihre Auflösung 1801, στο: *Nostos. Gesammelte Schriften zur südosteuropäischen Geschichte*, MARIA A. STASSINOPOULOU (εκδ.), Frankfurt am Main-Berlin-Bern-New York-Paris-Wien 1995, σ. 265-281.

31. Υλικό που αφορά στην ελληνική κομπανία της πόλης Tokaj είναι συγκεντρωμένο στο δημοτικό αρχείο του Sátoraljaújhely. Για τις δυσκολίες στον εντοπισμό του βλ. παρακάτω, σ. 348-351.

ματώσουμε στην προβληματική μας τις «εμβληματικές» εκφάνσεις, τα σημεία εκείνα με τα οποία καταγράφει μία κοινωνία την άποψη που έχει για την ιστορία της. Το ίχνος, δηλαδή, της ελληνικής παρουσίας εμφανίζεται σαν να είναι αποτέλεσμα ενός φαινομένου, που περιλαμβάνεται στην κοινωνική πια εμπειρία της πόλης, το οποίο και επισημαίνεται. Το εμβληματικό σημείο, η μαρμαρίνη επιγραφή, υπαινίσσεται τη διαφορετικότητα και τους σκοπούς μιας επιχειρηματικής ομάδας³² στο νέο κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον. Στην είσοδο ενός πετρόκτιστου κτιρίου, πάνω από τη βαριά, ξύλινη αυλόπορτα, ο «θυρεός» της ελληνικής κομπανίας κοσμεί και ταυτόχρονα δηλώνει, μέσα από μία αφαίρεση, ένα γεγονός, την ύπαρξη και δράση μιας επαγγελματικής συσσωμάτωσης (Παράρτημα II). Η επιγραφή συμπληρώνει το νοηματικό του περιεχόμενο: «Η άγκυρα σημαίνει το έντιμο κέρδος 4%, το πουλί είναι ο φοίνικας, το σήμα της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Οι έλληνες έμποροι έζησαν στο Tokaj από το 1690 έως τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα»³³. Όσο και αν τα γεγονότα απομακρύνονται, τα ίχνη τους έχουν τη δύναμη να βεβαιώνουν ότι «κάτι υπήρξε», «κάτι συνέβη».

Η επιγραφή, ως τρόπος προέκτασης μιας συλλογικής ταυτότητας στον χώρο, εκτός από το περιεχόμενο των αξιών που επιδιώκει να μεταδώσει, εκφράζει παράλληλα την έμπρακτη αναγνώριση της πολιτείας για την ιστορική συμβολή των Ελλήνων στην ανάπτυξη και την πρόοδο της κοινωνίας υποδοχής τους. Η εγκόλπωση του ιστορικού παρελθόντος στον παρόντα χρόνο, όπως αυτή συντελείται με την εμβληματική υπόσταση, παραμορφώ-

32. Δεν υπάρχουν στενά εννοιολογικά όρια γύρω από τον ορισμό του ποιός είναι επιχειρηματίας ή τί συνιστά επιχείρηση. Το νοηματικό του περιεχόμενο είναι αρκετά ευρύ ώστε να μπορεί να συμπεριλάβει κατ' ουσία όλες τις όψεις του πρωτογενούς, δευτερογενούς τομέα, καθώς και του τομέα των υπηρεσιών της οικονομίας [P. MATHIAS, *The Entrepreneur: an Introduction*, στο: *L'impresa Industria Commercio Banca sec. XIII-XVIII (Atti della "Ventiduesima Settimana di Studi" 30 aprile - 4 maggio 1990)*, SIMONETTA CANACIOCCHI (επιμ.), Firenze 1990, σ. 21-44, σ. 23].

33. Ο διπλός σταυρός σημαίνει την ορθόδοξη θρησκεία και ο αριθμός 4 το κέρδος 4%, ενώ η άγκυρα υποδηλώνει ότι η μεταφορά των προϊόντων έγινε με πλοίο (FÜVES, *Οι Έλληνες*, ό.π., σ. 20). Ο ποταμός Tisa (Theis γεμί.) μεταφέρει πλοία και εμπορεύματα από την κεντρική και τη βόρεια Ουγγαρία, καθώς και από το Tokaj (I. ΠΑΠΑΔΡΙΑΝΟΣ, *Οι έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου (18ος - 19ος αι.)*. Διαμόρφωση της παροικίας, δημογραφικά στοιχεία, διοικητικό σύστημα, πνευματική και πολιτιστική δραστηριότητα [IMXA 210], Θεσσαλονίκη 1988, σ. 21). Σε πόλεις όπου δεν υπήρχε ποταμός, στη θέση της άγκυρας υπήρχε μία καρδιά. Στη σφραγίδα της κομπανίας του Kecskemét, υπάρχει η επιγραφή *pecet kecskemet grece compania* και μέσα στον κύκλο σταυρωτά το έτος 1721, οριζόντια και κάθετα ένα βέλος με το συμβολικό 4, στην κορυφή και στη βάση μία καρδιά (Γ. ΛΑΪΟΣ, *Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημηχαήλ και Μανούση (17ος - 19ος αι.)* [Μακεδονική Βιβλιοθήκη 60], Θεσσαλονίκη 1982, σ. 51).

νει ή στην καλύτερη περίπτωση αποκρύπτει διαστάσεις της ιστορικής πολλαπλότητας. Η εθνοτική και πολιτισμική διαφορετικότητα των μελών της «ελληνικής» εμπορικής συσσωμάτωσης δεν μπορεί να υπονοηθεί με τον χαραγμένο στην επιγραφή, εθνικά πια χρωματισμένο, όρο «Götgöök». Ο αναγνώστης δεν είναι σε θέση να συλλάβει τις πολυκύμαντες διακυμάνσεις στις σχέσεις μεταξύ των αυτόχθονων – των εκπροσώπων της διοίκησης, των φορέων της κεντρικής εξουσίας και του εγχώριου πληθυσμού – και μελών της μεταναστευτικής ομάδας. Τίποτα δεν θυμίζει την οξύτητα της εχθρότητας και των συγκρούσεων μεταξύ τους, το κλίμα ανταγωνισμού και τις πρακτικές περιορισμού της επιχειρηματικής δράσης των Ελλήνων στην αγορά του Tokaj, όχι μόνον κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου εμφάνισής τους στην περιοχή, αλλά και αργότερα, μετά τη θεσμική κατοχύρωση της θέσης τους στην τοπική κοινωνία και οικονομία³⁴. Μία κατάσταση που δεν διέφερε και ιδιαίτερα από εκείνη που επικρατούσε, ήδη από τα μέσα του 16ου αιώνα, στα μεγάλα διαμετακομιστικά κέντρα της Τρανσυλβανίας³⁵, όπως Sibiu (Hermannstadt γερμ.)³⁶, Braşov (Kronstadt γερμ.)³⁷, Arad, Alba – Julia και Hunedoara³⁸, ύστερα από τη σταδιακή διείσδυση οθωμανών εμπόρων από τη Μολδαβία και τη Βλαχία στην Τρανσυλβανία. Η νέα πραγματικότητα που αρχίζει να διαμορφώνεται μετά την κατάρρευση του ουγγρικού βασιλείου και την επακόλουθη μεταβολή του πολιτικού και διοικητικού καθεστώτος της Τρανσυλβανίας (Siebenbürgen)³⁹, συνυφαίνεται άρρηκτα με

34. A. HODINKA, A tokaji görög kereskedőtársulat kiváltságának az ügye 1725-1772 [= Η υπόθεση των προνομίων της εμπορικής κομπανίας 1725-1772], Budapest 1912.

35. OLGA CİCANCI, Companiile greceşti din Transilvania şi comerţul european în anii 1636-1746, Bucureşti 1981.

36. OLGA CİCANCI, Le statut juridique et les règlements de fonctionnement des compagnies grecques de Transylvanie (1636-1746). La compagnie de Sibiu, *Revue des Études Sud-Est Européenes* 14 (1976) 477-495· ΔΕΣΠΟΙΝΑ-ΕΙΡΗΝΗ ΤΣΟΥΡΚΑ-ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, Η ελληνική εμπορική κομπανία του Σμπίου Τρανσυλβανίας 1636-1848. Οργάνωση και δίκαιο [IMXA 246], Θεσσαλονίκη 1994.

37. CORNELIA PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, L'organisation de la compagnie grecque de Braşov (1777-1850), *Balkan Studies* 14 (1973) 313-323· OLGA CİCANCI, La compagnie de Braşov, *Revue des Études Sud-Est Européenes* 17 (1979) 241-255.

38. Σ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Οι ελληνικές κοινότητες της Ουγγαρίας και η συμβολή τους στην οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη της Βόρειας Ελλάδας κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, *Δωδώνη* 18 (1989) 93-103, σ. 94.

39. Από τα τέλη του 12ου αιώνα έως το 1540, η Τρανσυλβανία αποτελεί μία αυτοδιοικούμενη επαρχία του ουγγρικού βασιλείου, που υπάγεται στην πολιτική, διοικητική, στρατιωτική και δικαστική εξουσία του βοεβόδα, άμεσα εξαρτώμενου από τον σύγγρα βασιλέα. Με τη μάχη του Mohács, το 1526, προδιαγράφεται και καθορίζεται, σε μεγάλο βαθμό, η πορεία της

τις προοπτικές που διανοίγονται στο πεδίο των οικονομικών σχέσεων και εμπορικών συναλλαγών μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και του πρώην ουγγρικού βοεβοδάτου⁴⁰. Η τοπική αστική τάξη⁴¹ παρουσιάζει σημάδια οικονομικής κόπωσης. Αρχίζει να χάνει τις θέσεις της στην αγορά και να ενδίδει στον αγώνα κατά των ξένων, βαλκάνιων ανταγωνιστών της⁴². Μεγάλο μέρος του εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου βρίσκεται υπό τον έλεγχο οθωμανών υπηκόων. Έλληνες εισάγουν κυρίως βαμβάκι, νήματα και υφάσματα από την Ανατολή, αλλά και μπαχαρικά, αλίπαστα, ξηρούς καρπούς και άλλα ανατολικά προϊόντα στην Τρανσυλβανία και, μέσω αυτής, τα διαμετακομίζουν προς την Ουγγαρία, την Πολωνία, τη Βιέννη και τη Σλοβακία. Οι αγορές της Ουγγαρίας και το οδικό δίκτυο, μέρος ενός εκτεταμένου ανατολικοευρωπαϊκού μηχανισμού ανταλλαγής, «συμμετέχουν» στη διακίνηση των ανατολικών μπαχαρικών και των αγαθών πολυτελείας, των εγχώριων πρώτων υλών και των δυτικών επεξεργασμένων προϊόντων.

Στο πρώτο τρίτο του 17ου αιώνα, η αισθητή αύξηση του αριθμού των ελλήνων εμπόρων και ο βαθμός διόγκωσης των εμπορικών τους συναλλαγών καθιστούν το ζήτημα της φορολόγησης και του ενεργού ελέγχου τους σε πρώτη προτεραιότητα για τις αρχές. Η ανάγκη περιορισμού, εκ μέρους της κεντρικής εξουσίας, των καταχρήσεων των αρμόδιων για την είσπραξη των φόρων κρατικών αξιωματούχων και υπαλλήλων, της εξασφάλισης εργατικών χεριών χάριν ανάπτυξης των γεωργικών εργασιών στις απέραντες γαι-

Τρανσυλβανίας. Το 1541, με επίσημη απόφαση της ουγγρικής Δίαιτας, η Τρανσυλβανία καθίσταται αυτόνομη ηγεμονία, υπό την επικυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μέχρι το 1699, οπότε και τίθεται υπό την κυριαρχία των Αψβούργων (P. SUGAR, *The Principality of Transylvania*, στο: *A History of Hungary*, P. SUGAR – P. HANAK – T. FRANK (εκδ.), Indiana 1994, σ. 121-137). Για την ιστορία της Τρανσυλβανίας βλ. G. BARTA – I. BÓNA, *Kurze Geschichte Siebenburgens*, Budapest 1990.

40. Οι εμπορικές σχέσεις μεταξύ Ουγγαρίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δεν εγκαινιάστηκαν με την πολιτική μεταβολή του ουγγρικού βασιλείου, την οθωμανική επέκταση στην κεντροανατολική Ευρώπη και την ενσωμάτωση της Τρανσυλβανίας στην οικονομική κυριαρχία της Υψηλής Πύλης. Εισαγωγές ανατολίτικων υφασμάτων, μάλλινων και μεταξωτών, στο βασίλειο της Ουγγαρίας πραγματοποιούνται ήδη, και πριν από τη μάχη του Mohács, μέσω των τελωνειακών σταθμών της Τρανσυλβανίας Brassó (Βρασον) και Nagyszeben (Sibiu), καθώς και μέσα από τις τελωνειακές υπηρεσίες των πόλεων Nádorfehérvár (Beograd) και Temesvár (Timisoara). Z. P. PACH, *Hungary and the European Economy in Early Modern Times [Variorum Collected Studies]*, London 1994, σ. 241.
41. Η σημασία και οι διακυμάνσεις του εισαγωγικού εμπορίου αντανακλώνται στον αγώνα των σαξόνων εμπόρων του Βρασον και του Sibiu εναντίον των Ελλήνων. ΤΣΟΥΡΚΑ-ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, *Η ελληνική εμπορική κομπανία*, ό.π., σ. 20-23, σ. 26, σ. 33, σ. 37.
42. BUR, *Handelsgesellschaften – Organisationen der Kaufleute*, ό.π., σ. 268.

οκτησίες των φεουδαρχών⁴³, αλλά και της εξασφάλισης ενός πάγιου ετήσιου φόρου για το ηγεμονικό ταμείο λειτουργεί ως βασικό κριτήριο για τον György Rákóczi Α' στην απόφασή του να επιτρέψει την οργάνωση των Ελλήνων σε επαγγελματικές συσσωματώσεις⁴⁴.

Οι εμπορικές κοινότητες που ιδρύονται αρχικά στην Τρανσυλβανία και επεκτείνονται αργότερα στη βασιλική επικράτεια αποτελούν ένα ισχυρό δίκτυ νομικής προστασίας και ασφάλειας για τα μέλη τους. Ένας αριθμός εμπορικών κοινοτήτων, που εξυπηρετούν τις ανάγκες της μεταφοράς και προώθησης των εμπορευμάτων της Ανατολής προς την κεντρική και βόρεια Ευρώπη, εντοπίζεται γεωγραφικά στα σύνορα της Ουγγαρίας με την Τρανσυλβανία. Οι ουγγρικές πόλεις Debrecen, Miskolc, Kecskemét⁴⁵ και Tokaj συγκροτούν ένα είδος εμπορικού δικτύου, το οποίο καταλήγει στην Πέστη⁴⁶. Στο πλαίσιο ενός παραγωγικού καταμερισμού και ενός καταμερισμού εργασίας, που καθορίζει όχι μόνον τις τεματικές κατευθύνσεις του διαμετακομιστικού εμπορίου, αλλά και το είδος και τη σύνθεση των εμπορικών συναλλαγών, δημιουργείται μία σταθερή βάση για την εμπορευματοποίηση αγροτικών προϊόντων⁴⁷. Εύφορες περιοχές της Ουγγαρίας εντάσσονται στη διαδικασία της συστηματικής εκμετάλλευσης και μετατροπής των προϊόντων τους σε εμπορεύματα. Στον κύκλο του ουγγρικού πληθυσμού που δραστηριοποιείται στην παραγωγή κρασιού, αλλά και άλλων αγροτικών αγαθών, οι Έλληνες του Tokaj επιχειρούν να διαδραματίσουν πρωτεύοντα ρόλο στο μεσολαβητικό εμπόριο⁴⁸. Η διακίνηση και προώθηση του κρασιού στις αγορές της Πολωνίας⁴⁹ επιφέρει κέρδη στους έλληνες επιχειρηματίες,

43. Σ. ΛΑΜΠΡΟΣ, Σελίδες εκ της ιστορίας του έν Ουγγαρία, και Αυστρία, Μακεδονικού Έλληνισμού, *Νέος Έλληνομνήμων* 8/3 (1911) 257-300, 265.

44. Η ρευστότητα, η ανασφάλεια και η ασάφεια χαρακτηρίζαν το νομικό καθεστώς των Ελλήνων που εμπορεύονταν στην Τρανσυλβανία μέχρι το 1636, οπότε ο Rákóczi Α' προχωρεί στη χορήγηση προνομίου. Με αυτό θεσπίζεται εξαιρετικό δίκαιο για τους έλληνες εμπόρους της περιοχής και για τις συσσωματώσεις τους και οριοθετείται η εμπορική τους δραστηριότητα, η αυτοδιοίκηση και η δικαστική δικαιοδοσία των συσσωματώσεών τους (ΤΣΟΥΡΚΑ-ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, Η ελληνική εμπορική κοινότητα, ό.π., σ. 78).

45. Η παρουσία του Kecskemét εμφανίζεται ήδη από τα τέλη του 17ου αιώνα και αποτελείται ως επί το πλείστον από Σιατιστινούς και Κοζανίτες (ΛΑΪΟΣ, Η Σιάτιστα, ό.π., σ. 63).

46. Για τους κυριότερους δρόμους ελλήνων εμπόρων στην Ουγγαρία βλ. FÜVES, Οι Έλληνες, ό.π., σ. 23.

47. Σημαντική ήταν και η δράση των Ελλήνων της Ουγγαρίας στο εμπόριο ζώων -προβάτων, βοδιών, χοίρων, αλόγων κ.λπ. (Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 359).

48. HÖGYE, A hegyaljai görögök, ό.π., σ. 57-63.

49. Ήδη από τον 16ο αιώνα, διακινείται εμπόριο κρασιού από την Ουγγαρία και τη Μολδαβία

που σε συλλογικό επίπεδο μεταφράζονται σε ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής θέσης της ελληνικής κομπανίας της πόλης⁵⁰. Η χορήγηση βασιλικού προνομίου, πέρα από το γεγονός ότι εξασφάλιζε στα μέλη της ελληνικής κομπανίας το δικαίωμα να ασκούν εμπόριο και να είναι ιδιοκτήτες γης, συνεπαγόταν και μία σειρά ευνοϊκών ρυθμίσεων σχετικών με το φορολογικό και νομικό καθεστώς τους⁵¹. Τον 18ο αιώνα, η έντονη επιχειρηματική δράση των Ελλήνων και η κατά περιόδους δημογραφική τόνωση της εμπορικής κοινότητας⁵² καταγράφονται ως συνιστώσες της αναπτυξιακής πορείας της τοπικής οικονομίας του Tokaj. Εβδομαδιαίες και ετήσιες εμποροπανηγύρεις, όχι μόνον στη Hegyaljá αλλά και στις περιοχές Felvidék και Alföld (ανατολική Ουγγαρία), αναδεικνύονται σε σημαντικές αγορές και κανάλια για τη διοχέτευση ανατολικών αγαθών, όπως χαλιά, υφάσματα, χασέδες και μπαχαρικά, στον εγχώριο πληθυσμό.

προς την Πολωνία. Στο Λwów το κρασί έφθανε από τη Βλαχία και το παρήγαν ουγγρικές «αποικίες» εγκατεστημένες νότια. Την ίδια περίοδο, ένας μακρύς εμπορικός δρόμος συνδέει την Πολωνία με τα Βαλκάνια και την Κωνσταντινούπολη. Αρμένιοι, εβραίοι, τούρκοι και έλληνες έμποροι μετέχουν ενεργητικά, πλην των άλλων, και στο εμπόριο αλόγων και διακινούν πολύ συχνά μπαχαρικά και μεταξωτά (F. BRAUDEL, Η Μεσόγειος και ο μεσογειακός κόσμος την εποχή του Φιλίππου Β΄ της Ισπανίας, τ. Α΄: Ο ρόλος του περιγύρου, μτφρ. ΚΛΑΙΡΗ ΜΠΕΣΟΤΑΚΗ, Αθήνα 1993, σ. 242-243).

50. Το έτος ίδρυσης της ελληνικής κομπανίας του Tokaj δεν είναι γνωστό (HERING, Die griechische Handelsgesellschaft in Tokaj, ό.π., σ. 270). Στα 1693 η εμπορική κοινότητα είχε ήδη σχηματισθεί, όπως άλλωστε αποδεικνύουν οι πέντε επιστολές που εγράφησαν μεταξύ των ετών 1693 και 1727 και τις οποίες απέστειλαν *εις τήν κομπανιάν τής τοκάιας* ηγούμενοι των μονών του Αγίου Όρους και ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Δοσίθεος [Θ. ΒΟΛΙΔΗΣ, Άνεκδοτος άλληλογραφία περί τής ελληνικής κοινότητος τής Τοκάιας, Έπετηρίς Έταιρείας Βυζαντινών Σπουδών 22 (1952) 75-81].
51. Η εξαίρεσή τους από την καταβολή τακτικών φόρων και η άμεση υπαγωγή τους στα κεντρικά δημοσιονομικά όργανα αποτελούσαν παράγοντες αφενός διεύθυνσης του κύκλου εργασιών των επιχειρήσεων, αφετέρου διασφάλισης ενός κλίματος σταθερότητας. Ως ανταπόδοση για τα δικαιώματα και τα προνόμια που τους παραχώρησαν οι αρχές, τα μέλη της κομπανίας καταβάλλουν ετησίως στο δημόσιο ταμείο 200 φιορίνια και επιπλέον ένα ορισμένο ποσό στην πόλη του Tokaj (BUR, Handelsgesellschaften – Organisationen der Kaufleute, ό.π., σ. 272).
52. Την πρώτη δεκαετία του 18ου αιώνα ο αριθμός των Ελλήνων στο Tokaj αυξήθηκε. Όταν ο Φραγκίσκος Rákóczi Β΄ κατέλαβε το φρούριο του νομού Szatmár, διέταξε τη μετεγκατάσταση του ελληνικού στοιχείου στο Tokaj. Γύρω στα 1708, οι εκδιωγμένοι από το Debrecén Έλληνες εγκαταστάθηκαν στην πόλη (HÖGYE, A hegyaljai görögök, ό.π., σ. 57). Στο Tokaj υπήρχαν αρκετοί Μοσχοπολίτες, στους οποίους προσκολλήθηκε ο Θεόδωρος Καβαλλιώτης, όταν, μετά τη δήωση του 1769, αναγκάστηκε να εγκατασταθεί στην πόλη και να ασχοληθεί με την παραγωγή και πώληση ουγγρικών οίνων [Ι. ΜΑΡΤΙΝΙΑΝΟΣ, Η Μοσχόπολις: (1330-1930) [Μακεδονική Βιβλιοθήκη 21], Στ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ (επιμ.), Θεσσαλονίκη 1957, σ. 129].

Από τα μέσα του 18ου αιώνα και εφεξής⁵³, παρόμοιες επαγγελματικές συνενώσεις, οργανωμένες σε μορφή «συντεχνίας»⁵⁴, εμφανίζονται σε διάφορες ουγγρικές πόλεις (Παράρτημα IV), όπως Miskolc, Eszék, Ujvidék (Novi Sad)⁵⁵, Eger (Erlau), Diószeg, Világosvár, Gyöngyös, Zimoni (Zemun /Semlin)⁵⁶. Από την απογραφή, που διενεργήθηκε το 1754/1755, προκύπτει ότι το 42% των επηλύδων ζούσε στις πόλεις και σε μικρά χωριά που λειτουργούσαν ως *mezónágos*⁵⁷. Η οργάνωση των Ελλήνων στο Miskolc παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ενώ στα τέλη του 17ου αιώνα αρχίζει να λειτουργεί ως εμπορική, αμιγώς επαγγελματική συνένωση, στην πορεία μετασχηματίζεται σε έναν κοινοτικό οργανισμό⁵⁸, ο οποίος φαίνεται να μην έχει αποκοπεί πλήρως από τον ομφάλιο λώρο της προγενέστερης μορφής της, της κομπανίας⁵⁹. Η ακτίνα δράσης των μελών της δεν περιορίζεται στο πεδίο

-
53. Την ίδια εποχή, ένας μεγάλος αριθμός ελλήνων μεταναστών από τη Μακεδονία βρίσκεται εγκατεστημένος σε διάφορα χωριά και πόλεις της Τρανσυλβανίας και Μοραβίας, π.χ. Albocarina, Szasz-Regen, Nagy-Enyed, Thorda (Thorenburg), Kolos, Bistritz, Dees, Szamos-Uszar, Medlitz, Schäßburg (Segesvar), Vasarhely, Axona, κ.α. (ΜΑΡΤΙΝΙΑΝΟΣ, Η Μοσχόπολις, ό.π., σ. 129).
54. Ο όρος χρησιμοποιείται καταχρηστικά, προκειμένου να δηλωθεί ένας παράλληλος με τη συντεχνιακή δομή και οργάνωση της παραγωγής τρόπος επαγγελματικής, σωματειακής οργάνωσης στις κοινωνίες υποδοχής της κεντρικής Ευρώπης.
55. Για την εγκατάσταση και τον προοδευτικό εκσερβισμό των Ελλήνων του Novi Sad, κυρίως από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, βλ. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Συμβολή στην ιστορία τεσσάρων ελληνικών κοινοτήτων της Αυστροουγγαρίας (Zemun, Novi Sad, Ορζονα, Temesvár), *Δωδώνη* 9 (1980) 323-374.
56. Για την ελληνική παροικία του Σεμλίνου, βλ. ΠΑΠΑΔΡΙΑΝΟΣ, Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου, ό.π.
57. Οι πόλεις αυτές – στα γερμανικά γνωστές ως *Marktflecken* – υπάγονται στο νομικό καθεστώς μεταξύ ελεύθερης βασιλικής πόλης και κόμης, υποκείμενης στην εξουσία του φεουδάρχη. Δεν έφεραν τείχη, λειτουργούσαν ως σημαντικές αγορές αγροτικών προϊόντων, απολάμβαναν περιορισμένη αυτονομία και αποτελούσαν σημαντικά οικονομικά κέντρα της περιφέρειάς τους. Τα διοικητικά όργανα της *mezónágos* είναι το Συμβούλιο (Senatus, magistratus), το Μεγάλο Συμβούλιο (electa communitas) και ο δικαστής (A. CSIZMADIA, *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. Századtól a tanácsrendszer létrejöttéig* [= Η ουγγρική δημόσια διοίκηση από τον 18ο αιώνα μέχρι τη δημιουργία του συστήματος των Σοβιέτ], Budapest 1976, σ. 53-63).
58. Η ελληνική κομπανία του Miskolc ιδρύθηκε πιθανόν στο τελευταίο τέταρτο του 17ου αιώνα. Ο όρος «ελληνική κοινότητα» (communitas) απαντάται στα 1800 σε μία επίσημη συμφωνία μεταξύ των αρχών της πόλης και των οργάνων της παροικίας να απαλλάσσονται οι τελευταίοι από διάφορες υποχρεώσεις, καταβάλλοντας ετησίως το ποσό των 285 φιορινιών. BUR, *Handelsgesellschaften – Organisationen der Kaufleute*, ό.π., σ. 278-279.
59. Για την κοινοτική οργάνωση των Ελλήνων στο Miskolc, με βάση το καταστατικό της κοινό-

κάλυψης των καθημερινών καταναλωτικών αναγκών της πόλης και του πληθυσμού της ευρύτερης γεωγραφικής ενότητας. Επεκτείνεται στον τομέα εξαγωγής ουγγρικού οίνου, καθώς και στον τομέα των μεταφορών και των πιστώσεων⁶⁰. Η κατοχή αμπελώνων και υπόγειων αποθηκευτικών χώρων για τη συντήρηση και προστασία του παραγόμενου προϊόντος εξασφάλιζε την υλική βάση για την επιτυχή διείσδυση των ελλήνων εμπόρων στην αγορά της Λεχίας (Πολωνίας).

Ο διευρυμένος «ελληνικός» κόσμος, που αρθρώνεται στον κεντροευρωπαϊκό χώρο στο πλαίσιο επαγγελματικών συνενώσεων ή κοινοτικών συσσωματώσεων, αναδεικνύεται μέσα από ένα σύνολο αρχειακών εγγράφων, που εξιστορούν, άλλοτε με άμεσο και άλλοτε με έμμεσο τρόπο, πλευρές του διαπορικού βίου των Ελλήνων. Μέσα από την ανίχνευση του πρωτογενούς υλικού, επιχειρείται κάθε φορά να δοθούν απαντήσεις για ζητήματα που άπτονται της ένταξης των ιστορικών υποκειμένων, είτε πρόκειται για μεμονωμένα άτομα είτε για κοινωνικές ομάδες, στον ευρύτερο χώρο της δράσης, των επαφών, των οσμώσεων, των εξαρτήσεων και των επιρροών. Άνθρωποι, γλώσσες, αντιλήψεις και αγαθά που διαπερνούν τα ευμετάβλητα σύνορα των κρατών και εισέρχονται σε νέες πραγματικότητες, με περισσότερο ή λιγότερο μεσαιωνικά κοινωνικά γνωρίσματα, συνθέτουν από μόνα τους το πεδίο έρευνας και καθορίζουν λίγο πολύ τις βασικές θεματικές κατευθύνσεις. Σε αυτό, ακριβώς, το πνεύμα και τον προβληματισμό επιχειρήσαμε να κινηθούμε στην έρευνά μας και να προσεγγίσουμε πραγματολογικά τις πηγές μας.

Το σχετικό με τους Έλληνες υλικό στους αρχειακούς τόπους Sátoraljaújhely και Miskolc διαφέρει σε ποσότητα και ποιότητα, γεγονός που εκφράζει και τις διαφορετικές ιστορικές διαδρομές της ελληνικής εμπορικής διασποράς στην Ουγγαρία. Στο δημοτικό αρχείο της πόλης Sátoraljaújhely⁶¹ φυλάσσονται έγγραφα που αφορούν στην ιστορία της ευρύτερης ομώνυμης

τητας, βλ. ΚΑΤΣΙΑΡΔΗ-HERING, Άδελφότητα, κομπανία, κοινότητα, ό.π.

60. Την περίοδο 1738-1739, η ελληνική κομπανία του Miskolc δανειοδοτεί την πόλη και παράλληλα συμβάλλει αποφασιστικά στη μεταφορά ουγγρικών, βιεννέζικων και της Λειψίας προϊόντων (I. DOBROSSY, Kerekedő csoportok, családok és dinastiák Miskolc társadalmában a 18. század elejétől a 19. század elejéig [= Εμπορικές ομάδες, οικογένειες και δυναστείες στην κοινωνία του Miskolc από τις αρχές του 18ου έως τις αρχές του 19ου αιώνα] [A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 2], Miskolc 1991 σ. 152-162, 153).

61. Το αρχείο του νομού του Zemplén υπάγεται στο αρχείο των νομών Borsod-Abauj-Zemplén στο Miskolc. Η παραπομπή στο αρχείο του Sátoraljaújhely θα αποτελείται από τα αρχικά του κρατικού αρχείου στο οποίο υπάγεται, δηλαδή B-A-Z.m.Lt, και την ένδειξη του τοπικού αρχείου, Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely. Αντίστοιχα, για το αρχείο του Miskolc θα χρη-

επαρχίας στη ΒΑ Ουγγαρία, όπου έχει εντοπισθεί ελληνική εμπορική παρουσία ήδη από τις αρχές του 17ου αιώνα. Η απουσία ξεχωριστής αρχαιακής ταξινόμησης για τους Έλληνες στο δημοτικό αρχείο, με εξαίρεση έναν απολεσθέντα φάκελο που επιγράφεται στα ουγγρικά «Απογραφή των Ελλήνων: 1737, 1797»⁶², πρέπει να ερμηνευθεί μάλλον ως ένδειξη της γρήγορης ενσωμάτωσης των μεταναστών εμπόρων στις οικονομικές και κοινωνικές δομές του τόπου εγκατάστασης, κυρίως μετά το 1774⁶³. Με την καθοδήγηση και συνδρομή του προσωπικού του τοπικού αρχείου⁶⁴ και την παραχώρηση εκ μέρους τους ενός φακέλου με φωτοτυπημένο πρωτογενές υλικό και σχετικά άρθρα του István Hógye, κατορθώσαμε να υπερκεράσουμε τις όποιες γλωσσικές δυσκολίες. Οριοθετήσαμε, έτσι, την έκταση της έρευνας και διαμορφώσαμε ένα στοιχειώδες πλαίσιο εργασίας. Πρώτο μας μέλημα ήταν να εντάξουμε στο ερευνητικό πεδίο εκείνα τα έγγραφα που αφορούσαν στις αγορές πόλεων και κοινοτήτων κατά τη διάρκεια της φεουδαλικής περιόδου, αντλώντας στοιχεία οικονομικού περιεχομένου και πληροφορίες γύρω από τη διοικητική οργάνωση και ανάπτυξη των αγορών πόλεων και κωμοπόλεων που υπάγονταν στη διοικητική αρχή με έδρα το Sátorajajúhely. Υλικό που περιέχει πληροφορίες για τους Έλληνες εμπόρους στην πόλη εντοπίστηκε και καταγράφηκε. Το «βιβλίο της πόλης», που επιγράφεται «Sátorajajúhely városkönyve»⁶⁵ και καλύπτει την περίοδο 1617-1762, περιέχει στοιχεία για την ελληνική εμπορική παρουσία στην πόλη. Συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά στα ποσά που κατέβαλαν στις αρμόδιες

ομοιοποιεία η αρχαιακή ένδειξη B-A-Z.m.Lt. Και στις δύο περιπτώσεις, η αρχαιακή παραπομπή θα συμπληρώνεται με τον κωδικό της αρχαιακής υποενοτήτας, τον τίτλο του κουτιού, του φακέλου ή του υποφακέλου, καθώς και τις σελίδες εγγράφων και βιβλίων. Για λογαριασμό του προγράμματος «ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II», βρίσκονται σε ηλεκτρονική μορφή στον Τομέα Ιστορίας του Τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών το φωτογραφημένο αρχαιακό υλικό, καθώς και κατάλογός του.

62. B-A-Z.m.Lt, Zemplén Levéltára Sátorajajúhely / V-277. Tokaj nagyközség iratai 1595-1950. Feudális kori iratok 1595-1849. Allami Adóösszeírások. 1716-1784. vol. 31. Görögök összeírása: 1738, 1797.
63. Με το διάταγμα του 1774, η Αψβουργική Μοναρχία υποχρέωνε τους οθωμανούς εμπόρους να επιλέξουν ανάμεσα στη μόνιμη εγκατάσταση και την αλλαγή υπηκοότητας ή την επιστροφή στον τόπο προέλευσής τους.
64. Από τη θέση αυτή θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς το προσωπικό του αρχείου του Sátorajajúhely, αλλά και του Miskolc, για την αμέριστη βοήθεια που μας παρείχαν καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνάς μας.
65. B-A-Z.m.Lt, Zemplén Levéltára Sátorajajúhely / V-2001. Sátorajajúhely város iratai (1111-) 1617-1876 (-1898).

υπηρεσίες της, ως φορολογικές επιβαρύνσεις και υποχρεωτικές εισφορές για τη συμμετοχή τους στις αγορές, στο πλαίσιο συμφωνιών που είχαν συνάψει με τις αρχές. Πρόκειται, κυρίως, για ονόματα μελών του «Senatus», δηλαδή του Συμβουλίου της πόλης, για διοικητικές αποφάσεις, ήδη από το 1617, καθώς και για δηλώσεις για ακίνητα, διάφορα διατάγματα και μορφές όρκων, κανόνες που εξέδιδαν και θέσπιζαν οι δημοτικές αρχές κ.λπ. Εξαιτίας της δυσανάγνωστης γραφής και της πάγιας πρακτικής των αρχών να μεταγράφουν ή να μεταφράζουν, από πολύ νωρίς, ονόματα Ελλήνων στην ουγγρική γλώσσα, ή ακόμα και να τα αποδίδουν με τα αντίστοιχα σερβικά ονόματα, κατέστη αδύνατος ο εντοπισμός των ονομάτων των ελλήνων εμπόρων.

Στον ιστορικό τόμο των *Syirmay – Kazinczy* περιλαμβάνονται έγγραφα διοικητικής φύσης, σχετικά με την παρουσία ουνιτών, «*Graeci ritus Katholici*», και ορθόδοξων οθωμανών υπηκόων, «*Graeci ritus non uniti*», καθώς και χειρόγραφα που αναφέρονται σε προνόμια και φορολογικές ατέλειες⁶⁶. Ονόματα μελών της ελληνικής κομπανίας στο Tokaj, συνοδευόμενα με προσωπικά στοιχεία, όπως τόπος καταγωγής και κατοικίας, οικογενειακή κατάσταση, καταγράφονται στο «*Graecorum Tokajensium Conscriptio*» του 1762.

Απομονωμένα κείμενα ή περιορισμένα σώματα λυτών εγγράφων, διάσπαρτα σε διάφορες θεματικές αρχειακές ενότητες και υποενότητες, εντοπίστηκαν και φωτογραφήθηκαν. Ο συνολικός τους αριθμός, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων του φακέλου του István Hógye, ανέρχεται στα 108⁶⁷. Ανάμεσα σε έγγραφα γενικών συνελεύσεων, επιτροπών και της γενικής διοίκησης του Zemplén, που καλύπτουν την περίοδο 1823-1849, μεταξύ δικαστικών αποφάσεων και υποθέσεων ποινικών δικαστηρίων, που αφορούν στο διάστημα 1790-1848, βρίσκονται θρυμματισμένες γραπτές μαρτυρίες που, παρά τον αποσπασματικό τους χαρακτήρα, εξυφαίνουν τον βίο των Ελλήνων της περιοχής. Σε αίτηση, που υποβάλλουν οι Έλληνες προς τις αρχές, ζητούν από αυτές να τους επιτρέψουν να παρακολουθούν τα παιδιά τους μαθήματα στα ουγγρικά σχολεία, επειδή δεν επαρκούσαν οι χώροι,

66. B-A-Z.m.Lt, Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely / IV.100 1/b. 29. Görög tárgyú iratok a Syirmay-Kazinczy-féle ir., Fasc. 188, No. 243.

67. Οι λήψεις υπολογίζονται πολύ περισσότερες, αφού χρειάστηκε να φωτογραφηθούν έγγραφα δύο και τρεις φορές, προκειμένου να επιτευχθεί ένα όσο το δυνατό ποιοτικότερο αποτέλεσμα ως προς την ευκρίνεια των χαρακτήρων και των λέξεων του κειμένου. Η μέθοδος αυτή εφαρμόστηκε καθ' όλη τη διαδικασία των φωτογραφήσεων, όχι μόνο στο αρχείο του Sátoraljaújhely, αλλά και στο αρχείο των νομών Borsod-Abauj-Zemplén στο Miskolc.

όπου μέχρι τότε στεγάζονταν⁶⁸. Στο κείμενο γίνεται, επίσης, αναφορά στην εκπαίδευση των ελληνοπαίδων, τα οποία μαθαίνουν τόσο τα έθιμα της πατρίδας τους, όσο και να διαβάζουν και να προσεύχονται. Από τα στοιχεία που διαθέτουμε μέχρι σήμερα, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τον τρόπο με τον οποίον οργανώνεται η σχολική παιδεία της κομπανίας του Tokaj, καθώς και αν και σε ποιόν βαθμό συνδέεται το ενδιαφέρον για την παιδεία με την ύπαρξη, λειτουργία και χρήση βιβλιοθήκης⁶⁹.

Συγκρούσεις και βιαιοπραγίες δεν απουσιάζουν από την καθημερινότητα των Ελλήνων στην πόλη, όπως άλλωστε μαρτυρεί και ένα χειρόγραφο της 4ης Ιουνίου του 1796. Παρά την ιερότητα της ημέρας, Κυριακή του Πάσχα, ο έλληνας ιερέας του Tokaj χειροδικεί εις βάρος δύο προσώπων, της Μαρίας Κάπιτα και του Sztojan István⁷⁰. Ζητήματα ηθικής συμπεριφοράς και απόκλισης από κανόνες, που ρυθμίζουν σχέσεις μεταξύ των εμπόρων, αναδεικνύονται μέσα από έναν αριθμό εγγράφων. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Kristoff Melankovits, οθωμανού υπηκόου που έζησε στο Tokaj και εμπορευόταν υφάσματα, μάλλινα είδη, κρασιά και διάφορα άλλα προϊόντα. Μετά τον θάνατό του αποκαλύπτεται η παράνομη δράση του. Με μυστική αποστολή έστειλε στη γυναίκα του, στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, μέρος από τα εμπορικά κέρδη της εταιρείας, της οποίας ήταν μέλος⁷¹.

Η έρευνα στο Borsod – Abauj – Zemplén Levéltár στο Miskolc παρουσιάζει μία τελείως διαφορετική εικόνα. Ενώ, δηλαδή, η διαδικασία μπορεί να χαρακτηριστεί λιγότερο επίπονη από την άποψη της εξεύρεσης του υπό εξέταση υλικού, αφού ήταν συγκεντρωμένο και θεματικά ταξινομημένο, παρ' όλα αυτά ήταν ιδιαίτερα κοπιώδης, λόγω του μεγάλου όγκου του υλικού που φωτογραφήσαμε κατά τη διάρκεια των επισκέψεών μας στο αρχείο. Με συντονισμένη εργασία, με κατάλληλη προσωπική προετοιμασία και με βάση τις υποδείξεις της επιστημονικής υπευθύνου μπορέσαμε να μελετήσουμε ένα μέρος του αρχείου τής εκεί ελληνορθόδοξης κοινότητας, το οποίο συνίστα-

68. B-A-Z.m.Lt, Zemplén Levéltára Sátoraljaujhely / IV-1001/ d. Közgyűlési iratok. Loc.46, No. 49.

69. Με βάση τον κατάλογο των ελληνικών χειρογράφων και τυπωμένων βιβλίων που χρονολογούνται από τον 17ο έως τον 19ο αιώνα και ανήκουν πλέον στη συλλογή της πόλης Nyiregyhaza, διαπιστώνουμε ότι από τα 930 βιβλία, τα 43 ανήκουν στην ελληνική κομπανία του Tokaj, από τα οποία, όμως, τα περισσότερα είναι εκκλησιαστικού περιεχομένου. Από αυτό συνάγεται ότι η ελληνική κομπανία στο Tokaj διέθετε κοινοτική βιβλιοθήκη (V. TODOROV, Catalogue of Greek Manuscripts and Printed Books (17th-19th Century). The Collection in Nyiregyhaza, Hungary. Contribution to the History of the Greek Diaspora [Τετράδια Εργασίας 22], Athens 1999).

70. B-A-Z.m.Lt, Zemplén Levéltára Sátoraljaujhely/ IV-1001/ b. Loc.32, No. 13.

71. B-A-Z.m.Lt, Zemplén Levéltára Sátoraljaujhely / IV-1001/d. Közgyűlési iratok. Loc.44, No. 179.

ται σε ποικίλου περιεχομένου κατάστιχα, λογιστικά βιβλία, εκκλησιαστικά και σχολικά μητρώα και πλήθος λυτών εγγράφων, από τις αρχές του 18ου μέχρι τα μέσα περίπου του 19ου αιώνα⁷². Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο πλούτος των εγγράφων, ως επί το πλείστον στην ελληνική γλώσσα, προσφέρεται για μια παραδειγματική ανάλυση του κοινοτικού φαινομένου στη διασπορά. Η έρευνά μας επικεντρώθηκε στην τέταρτη σειρά του αρχείου⁷³, η οποία επιγράφεται «Vegyés iratok 1721-1944» [= Μικτά έγγραφα 1721-1944].

Η εμφάνιση στις δραστηριότητες της ελληνικής κοινότητας συναρτάται προς την ικανότητα των διαθέσιμων τεκμηρίων να επιτρέψουν τη συγκρότηση ενός θεματικού συνόλου, μέσα από τη συστηματική επεξεργασία του οποίου να είναι δυνατή η αποκάλυψη ενός κόσμου μακροχρόνια ενταφιασμένου, άλλοτε στη λήθη και άλλοτε στις παρανοήσεις και τις εσκεμμένες ή ακούσιες διαστρεβλώσεις του σκαπανέα – ερευνητή. Ανεξαρτήτως της επιμέρους αρχειακής ταξινόμησης, που έχει διενεργήσει το ίδιο το κρατικό αρχείο, θα προσπαθήσω να ομαδοποιήσω συμβατικά το υλικό της τέταρτης σειράς⁷⁴. Έτσι, είναι δυνατόν να διακριθούν τα διαθέσιμα τεκμήρια σε έξι ή επτά κατηγορίες, αν θεωρήσουμε ότι τα πρακτικά της κοινότητας αποτελούν μία ξεχωριστή ενότητα, χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν υπάρχουν θεματικές αλληλοεπικαλύψεις που πιθανόν ανατρέπουν το υπάρχον ταξινομητικό σχήμα.

72. Το υλικό αυτό φυλασσόταν έως πρότινος στο Hermann Ottó Múzeum της πόλης και, όπως έχει ήδη αναφερθεί, εντοπίστηκε από την κυρία Κατσιαρδή-Hering, στο πλαίσιο παλαιότερου ερευνητικού προγράμματος του Πανεπιστημίου Αθηνών για τον Παροικιακό Ελληνισμό. Αξίζει να αναφερθεί πως ελληνικά έγγραφα από το κρατικό αρχείο του Miskolc έχουν δημοσιευθεί από τους Danova και Todorov (DANOVA - ΤΟΔΟΡΟΒ, Ελληνικά έγγραφα, ό.π.). Σήμερα, κατά πάσα πιθανότητα, ολόκληρο το κοινοτικό υλικό υπάγεται στο αρχείο των νομών Borsod-Abáuj-Zemplén. Τμήμα του υλικού της εμπορικής κομπανίας φυλασσόταν κάποτε στο κτήριο του σχολείου της ορθόδοξης εκκλησίας Αγίας Τριάδας, όπου εγκαταστάθηκε μουσείο της εκκλησιαστικής τέχνης.

73. Το υλικό της σειράς αυτής είναι ταξινομημένο σε 21 κούτες. Πρόκειται για μία από τις τέσσερις σειρές, από τις οποίες αποτελείται η αρχειακή ενότητα «A Miskolci Götgkeleti Egyházközség iratai» [= Έγγραφα της ελληνικής ανατολικής εκκλησιαστικής κοινότητας του Miskolc], η οποία εκτείνεται χρονικά από το 1721 έως το 1944. Οι άλλες τρεις είναι: 1. Jegyzőkönyvek 1824-1896 [= Πρακτικά συνεδριάσεων 1824-1896]· αποτελείται από 7 κούτες, 2. Jegyzőkönyvi fogalmazványok és iratok 1824-1919 [= Πρακτικά, εκθέσεις και έγγραφα 1824-1919]· αποτελείται από 9 κούτες, και 3. Gazdasági iratok 1764-1944 [= Οικονομικά έγγραφα 1764-1944]· αποτελείται από 34 κούτες. Αναλυτική έκθεση του περιεχομένου του αρχείου βρίσκεται σε ηλεκτρονική μορφή και συνιστά μέρος του υλικού του προγράμματος «ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II».

74. Η καταγραφή του αρχειακού υλικού έγινε με βάση τις νέες αρχειακές ενδείξεις, λόγω της μεταφοράς τους από το μουσείο της πόλης στο κρατικό αρχείο.

Στην πρώτη κατηγορία περιλαμβάνονται κατάστιχα που σχετίζονται με τη λειτουργία και τις ανάγκες της εκκλησίας, όπως κατάστιχα με έσοδα και έξοδα, εισφορές στο ταμείο της εκκλησίας, δωρεές, αφιερώματα και μισθούς ιερέων, καθώς και με τα έξοδα ανέγερσης του ναού για την περίοδο 1785-1789. Στην κατηγορία αυτή μπορεί να προστεθούν ένα εκκλησιαστικό κατάστιχο με εισφορές μελών της κομπανίας που κατέβαλαν το 1799 στην εκκλησία, δύο εκκλησιαστικά κατάστιχα – το ένα αναφέρεται στην περίοδο 1749-1781 και το δεύτερο στο έτος 1804 –, καθώς και ένα *κατάστιχον διὰ τὸ βοήθιον τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ σχολείου, 1781-1845*. Κατάστιχα που συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με το σχολείο της κοινότητας περιέχονται στη δεύτερη κατηγορία, όπως το γραμμένο στην ουγγρική γλώσσα κατάστιχο κληροδοτημάτων, που προορίζονται για την κάλυψη των εκπαιδευτικόν αναγκών της κοινότητας από το 1807 έως το 1813, μία φυλλάδα με τα ονόματα των συνδρομητῶν του σχολείου για τα χρόνια 1786-1840, καθώς και το κατάστιχο των επιτρόπων του σχολείου, όπου καταγράφονται έσοδα, έξοδα και τα ονόματα των μαθητῶν για την περίοδο 1792-1801. Ως τρίτη ομάδα τεκμηρίων μπορούν να θεωρηθῶν τα λογιστικά βιβλία, που αφορούν στις εισφορές προς τους πτωχούς και τα ορφανά από το 1776 έως το 1782, και ως τέταρτη, κατάστιχα της κομπανίας ή διαφόρων εταιρειών, όπως το κατάστιχο με το εξωτερικό εμπόριο μελών της κομπανίας που καλύπτει το διάστημα 1804-1806 ή το εμπορικό κατάστιχο των Βρέτα Γιαννάκη, Ναούμ Κινδάλη και Πακουμή (1800-1818). Στην πέμπτη κατηγορία ανήκει ένας αριθμός λυτῶν εγγράφων, όπου καταγράφονται τα μέλη της κοινότητας από την ίδρυσή της έως το 1805, μαζί με έναν λογαριασμό του Ναούμ Κοσμίνοκη, μοσχοπολίτικης καταγωγής⁷⁵. Το υλικό αυτό δεν μπορέσαμε να το εντοπίσουμε. Τέλος, λυτά έγγραφα στα γερμανικά, ουγγρικά και λατινικά συνθέτουν ένα σύνολο πληροφοριῶν γύρω από τη δράση της εμπορικής επιχείρησης του Ναούμ Αδάμ, αλλά και την ελληνική κομπανία του Eger, από το 1740 έως το 1798.

75. Μετά τη δήωση της Μοσχόπολης, το 1769 κ.εξ., ένας μεγάλος αριθμός κατοίκων, των οποίων η πλειοψηφία ήταν βλαγόφωνοι, μεταναστεύει και εγκαθίσταται σε ουγγρικές επαρχίες της Αψβουργικής Μοναρχίας. Ήδη, από τα μέσα του 18ου αιώνα, η Αυστρία και η Ουγγαρία αποτελούσαν πόλους έλξης των κατοίκων της Μοσχόπολης και των γύρω περιοχῶν, οι οποίοι δημιούργησαν ανθηρές ελληνικές παροικίες και σημαντικούς εμπορικούς οίκους. Εγκαταστάσεις Μοσχοπολιτῶν και άλλων Δυτικομακεδόνων βρίσκουμε κυρίως στη Βιέννη, αλλά και στις ουγγρικές πόλεις Novi Sad, Zemun, Szentendre, Miskolc και Kecskemét (Ι. ΠΑΠΑΔΡΙΑΝΟΣ, Η Μοσχόπολη και η συμβολή της στον οικονομικό και πνευματικό βίο της Κεντρικής Ευρώπης – βαλκανικῶν χωρῶν (18ος - 19ος αι.), στο: *Διεθνές Συμπόσιο Μοσχό-*

Ένα μέρος από το υλικό, που προαναφέρθηκε, επελέγη και φωτογραφήθηκε⁷⁶. Ανάλογα με τη φύση των γραπτών αυτών τεκμηρίων, ο ερευνητής θα υποχρεωθεί να έλθει αντιμέτωπος όχι μόνο με την αποκρυπτογράφηση των εγγράφων, αλλά και με τους μηχανισμούς παραγωγής και συγκρότησης τους. Να θέσει μία σειρά ερωτημάτων που θα του επιτρέψουν να διεισδύσει στις πολυάριθμες μαρτυρίες, «οι οποίες συνιστούν μία πολυποίκιλη διαμεσολάβηση, που οφείλεται στην καταχώριση μιας ιδέας, ενός λόγου, μιας γραφής πάνω σε ένα υπόστρωμα και χάρη σε μία γλώσσα»⁷⁷. Για παράδειγμα, τα πρακτικά της κομπανίας⁷⁸ μπορούν να αποτυπώσουν ή να αναπαραστήσουν επιμέρους συμπεριφορές και αντιλήψεις στο πλαίσιο μιας «εκλογικευμένης» διοικητικής οργάνωσης ή απλά παράγουν και αναπαράγουν έναν λόγο εξουσίας, που συνίσταται στην τεκμηριωτική υποστήριξη της θεσμικής υπόστασης και στη μορφοποίηση και εν συνεχεία επιβολή των βασικών αρχών της; Συνιστούν πηγή μέτρησης του βαθμού αποτελεσματικότητας της εφαρμογής των κανόνων που θεσπίζει η εμπορική κοινότητα ή απλά ακτινογραφούν τις εμπρόθετες επιδιώξεις και τα ηθικά προτάγματα της κομπανίας, περιβεβλημένα με τον μανδύα ενός ρητορικού λόγου; Σε ποιόν βαθμό η ατομικότητα διαστέλλεται ή συστέλλεται μέσα σε ένα πλαίσιο εσωτερικών περιορισμών και εξωτερικών ρυθμίσεων; Η έννοια της συλλογικής οργάνωσης σηματοδοτεί την ύπαρξη δικαιωμάτων της ομάδας ενάντια στην ατομική βούληση; Μέσα από τις 354 σελίδες, που καταλαμβάνουν τα πρακτικά, αναδύονται συμπεριφορές, πρακτικές, ιδέες και σχέσεις που αντικατοπτρίζουν τους γενικούς στόχους της κοινότητας, τις επιμέρους διοικητικές επι-

πολις (Θεσσαλονίκη 31 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 1996) [Μακεδονική Βιβλιοθήκη 91], Θεσσαλονίκη 1999, σ. 183-189, σ. 185). Ενδιαφέρον παρουσιάζει η επιστολή που στέλνει ανώνυμος Μοσχολίτης, εγκατεστημένος στο Miskolc από τις 23 Φεβρουαρίου 1781, από την οποία πληροφορούμαστε ότι υποχρεούται να πληρώσει εντός έξι μηνών 60 χρυσά στον Γεώργιο Παπαθεοδώρου Chiurci, για να του φέρει τη μητέρα του από τη Μοσχόπολη στην Ουγγαρία (Α. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, Προσωπογραφικά Μοσχολιτών (18ος - 19ος αιώνας), στο: *Διεθνές Συμπόσιο Μοσχόπολης*, ό.π., σ. 75, υποσ. 24). Για την παρακμή και την καταστροφή της Μοσχόπολης βλ. ΜΑΡΤΙΝΙΑΝΟΣ, *Η Μοσχόπολης*, ό.π.: Μ. D. PEYFUSS, *Die Druckerei von Moschopolis, 1731-1769. Buchdruck und Heiligenverehrung im Erzbistum Achrida*, Wien-Köln 1989, σ. 41-46.

76. Η έκταση του υλικού δεν υπερβαίνει τις 580 σελίδες, ενώ οι λήψεις υπολογίζονται πολύ περισσότερες.

77. Ν. Ε. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, Η πρακτική των τεκμηρίων, *Τα Ιστορικά* 20/39 (2003) 379-400, σ. 379.

78. Όταν θα παραπέμω στα πρακτικά της κομπανίας, θα χρησιμοποιώ συμβατικά τον τίτλο «το Βιβλίο με τα Πρακτικά της Κομπανίας (1737-1796)», λόγω απουσίας τίτλου στο εξώφυλλο του βιβλίου.

λογές, την ιεράρχηση των αναγκών, τις λανθάνουσες ή σαφείς οικονομικές αξίες που διέπουν τη συνολική θεσμική της λειτουργία.

Τον Φεβρουάριο του 1796 η κοινότητα συνέρχεται και αποφασίζει, μετά από πρόσκληση των τοπικών αρχών, να συντρέξει οικονομικά το αυστριακό κράτος, σύμφωνα με την πάγια τακτική του, κατά τους πολέμους εναντίον της Γαλλίας⁷⁹. Ως πολεμική συνεισφορά, προσφέρει το ποσό των 291 φιορινιών. Οι συνεισφορές αυτές είχαν υποχρεωτικό ή εθελοντικό χαρακτήρα, που στην πραγματικότητα απέβαινε και αυτός αναγκαστικός. Οι κρατικές αρχές δεν επενέβαιναν για να ρυθμίσουν το ποσό που ο καθένας έπρεπε να καταβάλει⁸⁰. Με ποιιά, όμως, κριτήρια ορίζει η κοινότητα το ύψος της συνεισφοράς που αναλογεί στο κάθε μέλος της; Με βάση την περιουσιακή τους κατάσταση ή τη θέση που καταλαμβάνουν στην κοινοτική οργάνωση; Στον κατάλογο με τα ονόματα διακρίνονται τρεις ομάδες, οι επονομαζόμενες «κλάσεις». Στην πρώτη κλάση ανήκουν 23 μέλη, που πρέπει να καταβάλλουν είκοσι φιορίνια. Στα δώδεκα φιορίνια ανέρχεται το ποσό που υποχρεούνται να πληρώσουν τα 33 μέλη της δεύτερης «κλάσης», ενώ για την τρίτη ομάδα, που αριθμεί και τους λιγότερους, 13 μέλη, ορίζεται το συνολικό ποσό των πέντε φιορινιών (Παράρτημα ΙΙΙ). Τί γίνεται, όμως, στην περίπτωση που κάποιο μέλος πεθάνει ή αρνηθεί να επιβαρυνθεί με την καταβολή ενός τέτοιου βοηθήματος; Η κοινότητα αναλαμβάνει να επιμερίσει αναλογικά το βάρος ανάμεσα στα υπόλοιπα μέλη της⁸¹. Επτά μήνες αργότερα επανέρχεται στο ίδιο ζήτημα, καλώντας τα μέλη της να ανταποκριθούν και πάλι στην κρατική πρόσκληση⁸². Η ύπαρξη συλλογικών δικαιωμάτων προϋποθέτει την υποταγή της ατομικής συμπεριφοράς στο δέον γενέσθαι της ομάδας. Τίθεται, επομένως, αναπόδραστα το θέμα, σε ποιόν βαθμό είναι ελαστικό το πεδίο ανάπτυξης της «ελεύθερης» ατομικής δράσης και ποιιά είναι τα όριά της στο πλαίσιο της κοινοτικής οργάνωσης; Σε ποιές περιπτώσεις μπορούμε να μιλάμε για σύγκρουση του συλλογικού καθήκοντος που προτάσσει η κοι-

79. B-A-Z.m.Lt. A. Miskolci Görögkeleti Egyházközsék iratai. Vegyes iratok 1721-1944, doboz 2: το Βιβλίο με τα Πρακτικά της Κομπανίας (1737-1796), σ. 243.

80. ΟΛΓΑ ΚΑΤΣΙΑΡΑΗ-HERING, Η ελληνική παροικία της Τεργέστης (1751-1830) [Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαράιπολου 52], τ. Ι, Αθήνα 1986, σ. 188.

81. ...οί επίλοιποι Σημειωμένοι κατά αναλογίαν νά φορέσουν τό βάρος και νά μαζωχθῆ ὅλη ἡ σοῦμμα καί οὕτως νά δωθῆ τῇ ἀγία μας βασιλείᾳ. B-A-Z.m.Lt. A. Miskolci Görögkeleti Egyházközsék iratai. Vegyes iratok 1721-1944, doboz 2: το Βιβλίο με τα Πρακτικά της Κομπανίας (1737-1796), σ. 243-244.

82. Στις 20 Σεπτεμβρίου του 1796, η κοινότητα αποφασίζει να καταβάλει το ποσό των 495 φιορινιών ως πολεμική συνεισφορά. B-A-Z.m.Lt. A. Miskolci Görögkeleti Egyházközsék iratai. Vegyes iratok 1721-1944, doboz 2: το Βιβλίο με τα Πρακτικά της Κομπανίας (1737-1796), σ. 245.

νότητα και του ατομικού «δικαιώματος» ενός μέλους που την απαρτίξει; Η κοινότητα δεν αποτελεί απλά ένα προστατευτικό δίχτυ, ένα πλαίσιο αλληλεγγύης και ασφάλειας. Λειτουργεί επιπλέον ως ένας επιμέρους, υποστηρικτικός μηχανισμός νομιμοποίησης του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος, το οποίο και υπηρετεί.

Τα πρακτικά της ελληνικής «αδελφότητας»⁸³ του Miskolc, πέρα από το γεγονός ότι αποτελούν ένα σημαντικό εργαλείο για την ψηλάφηση των σχέσεων της κοινοτικής διοίκησης με τις κρατικές αρχές, με τους τοπικούς πολιτικούς και οικονομικούς παράγοντες της κομινότητας Borsod, λειτουργούν και ως «παράθυρο» για τη θέαση του μέσα κόσμου, του πνεύματος και του φρονήματος των μελών της. Προσοδικίες και αξιολογικές κρίσεις, επισημάνσεις και προβλέψεις διαχέονται στο κείμενο και διαπλέκονται με αποφάσεις και τελικούς σχεδιασμούς της κοινότητας. Οι ιεραρχημένοι στόχοι και οι προτεραιότητες που αντανακλούν το κοινωνικό και οικονομικό της φρόνημα συνυφαίνονται με τις ιδεολογικές κατευθύνσεις και τις ηθικές αρχές που διέπουν τη λειτουργία της κοινότητας. Κανόνες διαγωγής, που επιβάλλει η θεοσέβεια, συνυπάρχουν με τους κανόνες χρηστοθήειας, ακόμα και στις ελάχιστες σημασίας υποθέσεις⁸⁴. Η κοινότητα δεν είναι αμέτοχος των εξελίξεων. Κάθε φορά που αισθάνεται ότι πλήττεται το κύρος της ή θίγονται συμφέροντά της, ενεργεί δυναμικά και αποτρεπτικά έναντι κάθε εξωτερικής ή εσωτερικής «απειλής». Στο πλαίσιο της συλλογικής ευσυνειδησίας θέτει κανόνες, προκειμένου να ρυθμίσει συμπεριφορές, όχι μόνον των απλών μελών της, αλλά και σημαντικών λειτουργών της, όπως ιερέων και δασκάλων της. Ασκήτακτικό έλεγχο, παρεμβαίνοντας, όταν παρατηρείται απόκλιση από τις βασικές κοινοτικές αποφάσεις. Αυτό συνέβη, για παράδειγμα, όταν μέλη της κοινότητας διαμαρτυρήθηκαν στη διοίκησή της, τον Φεβρουάριο του 1788, για την ανεπάρκεια του δασκάλου Ιωάννη Αποστόλοβιτς (Παράρτημα Ι)⁸⁵. Ο «κατηγορούμενος» αντικρούει τις μομφές. Επισημαίνει την έλλειψη χρόνου να παραδίδει και γραμματικά και κοινά μαθήματα. Οι αδυναμίες και τα προβλήματα που προέκυψαν την εποχή εκείνη καθόρισαν πιθανόν τις μετέπειτα αποφάσεις της κοινότητας. Ζητήματα εκπαίδευσης ρυθμίσθηκαν μέσα από το καταστατικό της κοινότητας, δεκατρία χρόνια αργότερα, στις

83. Ο όρος «αδελφότης» χρησιμοποιείται πολύ συχνά στα πρακτικά της κοινότητας αντί των όρων «κοινότης» και «κομπανία».

84. ΔΑΝΟΒΑ - ΤΟΔΟΡΟΒ, Ελληνικά έγγραφα, ό.π., σ. 175-177.

85. Για τον Ιωάννη Αποστόλοβιτς και τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στους μαθητές της κοινότητας βλ. ΔΑΝΟΒΑ - ΤΟΔΟΡΟΒ, Ελληνικά έγγραφα, ό.π., σ. 178.

19 Δεκεμβρίου 1801⁸⁶.

Προφανώς, με την εισροή μεταναστών από τη Μοσχόπολη στο Miskolc, μετά την πρώτη και δεύτερη καταστροφή της πόλης (1769, 1788), μεταβλήθηκε όχι μόνον η αριθμητική, αλλά και η εθνοτική σύνθεση της ελληνικής κομπανίας στην πόλη. Η επακόλουθη αύξηση του αριθμού των μαθητών καθιστούσε, όπως ήταν φυσικό, επιτακτική την ενίσχυση του σχολείου, τόσο σε έμπυχο όσο και σε άψυχο υλικό⁸⁷. Ο φόβος, επίσης, μήπως υποχωρήσει η σημασία της ελληνικής γλώσσας στην εκπαιδευτική διαδικασία⁸⁸, λόγω πιθανόν της εθνοτικής αλλοίωσης που υπέστη η κομπανία μετά την είσοδο των νέων μελών της, μακεδονοβλαχικής καταγωγής, επηρέασε επιλογές της σε ζητήματα παιδείας. Δεν είναι, άλλωστε, τυχαίο το γεγονός ότι υπογράμμισε την ανάγκη να διδάσκονται οι μαθητές την απλή ελληνική. Προς την κατεύθυνση της εδραίωσης της ελληνικής γλώσσας στο σχολείο κινήθηκε και η σύσταση της κομπανίας προς τον δάσκαλο Ιωάννη Αποστόλοβιτς, να μην επιτρέπει στα παιδιά να μιλούν βλαχικά⁸⁹.

Το πέρασμα των συνόρων από τους Μοσχοπολίτες, με προορισμό διάφορες πόλεις της συγγκρικής επαρχίας της Αψβουργικής Αυτοκρατορίας, όπως το Miskolc, καθορίζει το επίπεδο της υλικής ζωής τόσο των ιδίων όσο και των ήδη εγκατεστημένων «ομοφύλων» τους, που τους υποδέχονται και τους ενσωματώνουν στον κοινοτικό τους ιστό. Παρά τις πρακτικές διευκολύνσεις, την υλική και ηθική υποστήριξη, την ασφάλεια και τις εγγυήσεις που τους παρέχουν, οι συνθήκες διαβίωσης για τους νεοεισερχόμενους πιθανόν δεν απαλύνουν απόλυτα τις δυσκολίες της πρώτης προσαρμογής. Οι μετανάστες, όμως, αυτοί δεν θυμίζουν σε τίποτα εκείνους που, πριν από ενάμισι περίπου αιώνες, εντάχθηκαν, είτε ως αγροτικοί εργάτες είτε ως λιανέ-

86. Στο κεφάλαιο του καταστατικού της κοινότητας που αφορά στο διδακτικό προσωπικό των σχολείων της, αναφέρεται χαρακτηριστικά: ...*διά τούτο σήμερον διορίζει, οί Διδάσκαλοι τών σχολείων της νά είναι δύο. Ό ένας εις τά Έλληνικά, και ό δεύτερος εις τά κοινά λεγόμενα αυτοί νά γνωρίζονται από όλους Διδάσκαλοι τής κοινότητος, και αυτοί νά διδάσκουν τά τέκνα της* (ΚΑΤΣΙΑΡΔΗ-HERING, Άδελφότητα, κομπανία, κοινότητα, ό.π., βλ. Παράρτημα Β': Προτόκολον τής κοινότητος Μησκολτζίου..., άρθρο 35, σ. 302).

87. Για την εκπαίδευση των Ελλήνων στο Miskolc βλ. KLÁRA PAPP, Műveltség és művelődés Miskolcon [= Εκπαίδευση και πολιτισμός στο Miskolc], στο: *Miskolc Története III/2. 1702 - 1847-ig*, T. FARAGÓ (εκδ.), Miskolc 2000, σ. 737-835.

88. Για την εκπαίδευση των Ελλήνων στη διασπορά βλ. ΟΛΓΑ ΚΑΤΣΙΑΡΔΗ-HERING, Εκπαίδευση στη Διασπορά. Προς μία παιδεία ελληνική ή προς «θεραπεία» της πολυγλωσσίας;, στο: *Νεοελληνική Παιδεία και Κοινωνία, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου αφιερωμένου στη μνήμη του Κ. Θ. Δημαρά*, Αθήνα 1995, σ. 153-177.

89. DANOVA - TODOROV, Έλληνικά έγγραφα, ό.π., σ. 178.

μποροι και χονδρέμποροι, στην οικονομική ζωή της χώρας υποδοχής, με όρους πολύ διαφορετικούς από εκείνους με τους οποίους μετανάστευαν «ομόφυλοι» τους προς τις ίδιες περιοχές κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα. Πνευματικές δεξιότητες που καλλιεργήθηκαν σε μία περίοδο (1720-1769) κατά την οποία η Μοσχόπολη γνώρισε την παιδευτική της ακμή και πρόοδο⁹⁰, ασκώντας μορφωτική επιρροή στη χερσόνησο του Αίμου⁹¹, διοχετεύονται σε ελληνικούς πυρήνες αυτοδιοίκησης, που βρίσκονται στην Ουγγαρία, τροφοδοτώντας και εξοπλίζοντας τους θεσμικούς τους θυλάκους⁹².

Η αίσθηση της ενότητας και της κοινότητας, που στηρίζει και εμπεδώνει τη συλλογική ταυτότητα και αλληλεγγύη, υπερβαίνει τα καθημερινά δίκτυα σχεσιακής διεπίδρασης και αλληλοαναγνώρισης μεταξύ των μελών της εμπορικής κοινότητας του Miskolc. Επεκτείνεται και σε άλλες νησίδες εμπορικής συσσωμάτωσης Ελλήνων, διεσπαρμένων σε πολίχνες είτε της κομπίτας Borsod είτε σε όμορες περιοχές, όπως οι κομπίτες Abaúj και Zemplén. Με αφορμή την απόφαση της «αδελφότητας της κομπανίας» στις 29 Ιουνίου 1785 να τοποθετήσουν τον θεμέλιο λίθο της εκκλησίας της Αγίας Τριάδας⁹³, στις 15 Αυγούστου του ίδιου έτους αποφασίζει η κοινότητα να κοινοποιήσει το γεγονός, προσκαλώντας τους «αδελφούς» της των γύρω πολιτειών να παρευρεθούν την ημέρα της τελετής⁹⁴. Το γεγονός αποκτά μία υπερτοπική σημειολογική διάσταση. Συνιστά παράγοντα επαναβεβαίωσης της εσωτερικής συνοχής και σφυρηλάτησης των συνεκτικών δεσμών μεταξύ των παροικιακών πυρήνων της ευρύτερης γεωγραφικής περιφέρειας. Η επιλογή της 15ης Αυγούστου ως ημέρας έναρξης των οικοδομικών εργασιών σίγουρα

90. Η ανάπτυξη της βιοτεχνίας, του εμπορίου και των συντεχνιών στη Μοσχόπολη, καθώς και το καθεστώς προνομίων που απολάμβανε η πόλη, καθόρισαν τον βαθμό ανάπτυξης και εξέλιξης του κοινοτικού συστήματος, που μεταβλήθηκε γρήγορα σε ένα θαυμάσιο σύστημα αυτοδιοίκησης. Η Νέα Ακαδημία, η Βιβλιοθήκη και το Τυπογραφείο της πόλης έγιναν το πνευματικό φυτώριο, στο οποίο καλλιεργήθηκε η κριτική σκέψη και ο ελληνορθόδοξος εκλεκτικισμός από τους λόγιους δασκάλους, με επικεφαλής τον Θεόδωρο Καβαλλιώτη (Σ. ΚΕΚΡΙΔΗΣ, Η Νέα Ακαδημία της Μοσχόπολης και η ακτινοβολία της στο βαλκανικό χώρο, στο: *Διεθνές Συμπόσιο Μοσχόπολις*, ό.π., σ. 79-95· PEYFUSS, Die Druckerei von Moschopolis, ό.π.).

91. ΚΕΚΡΙΔΗΣ, Η Νέα Ακαδημία, ό.π., σ. 79.

92. Πα παράδειγμα, πολλοί από τους μαθητές της Νέας Ακαδημίας εισήλθαν στις τάξεις του κλήρου και εργάστηκαν στις νέες πατρίδες τους. Μεταξύ αυτών και ο Αναστάσιος Θεοδώρου Καβαλλιώτης, που υπήρξε ιερέας της ελληνικής κοινότητας του Miskolc στις αρχές του 19ου αιώνα (ΚΕΚΡΙΔΗΣ, Η Νέα Ακαδημία, ό.π., σ. 92).

93. Πα τον ελληνορθόδοξο ναό της ελληνικής κοινότητας του Miskolc, βλ. DOBROSSY, A miskolci orthodox templom, ό.π.

94. B-A-Z.m.Lt. A. Miskolci Görögkeleti Egyházközség iratai. Vegyes iratok 1721-1944, doboz 2: το Βιβλίο με τα Πρακτικά της Κομπανίας (1737-1796), σ. 134.

δεν είναι τυχαία. Έλληνες από τις πόλεις Eger, Szikszó, Gönc, Szántó, Tálya, Mándók, Tokaj, Patak, Újhely, Tolcsva, Szentpéter, Putnok, Rimaszombat, Losonc και Gyöngyös προσκαλούνται για να συμμετάσχουν στη συμβολική θεμελίωση του κοινοτικού πνεύματος.

Ενδείξεις των εγγράφων των πρακτικών πείθουν ότι οι σχέσεις αλληλεγγυότητας δεν περιορίζονται στον στενό κύκλο των μελών της ελληνικής κοινότητας του Miskolc. Όταν μάλιστα οι εσωτερικοί πόροι δεν επαρκούν για τη χρηματοδότηση ίδρυσης κοινοτικών κτιρίων ή της επάνδρωσής τους με τον απαραίτητο εξοπλισμό, αναγκάζονται οι εκπρόσωποι της κοινότητας να απευθύνονται σε «ομοπίστους συναδέλφους» τους που βρίσκονται σε πόλεις της Αψβουργικής Μοναρχίας⁹⁵. Στη χρήση του όρου «ομόπιστοι συναδέλφοι» συμπυκνώνεται όλη εκείνη η συναισθηματική και ιδεολογική φόρτιση που προσλαμβάνει η ανάγκη αλληλοβοήθειας και αλληλοϋποστήριξης για την επιβίωση και προσαρμογή σε έναν χώρο υποδοχής που είναι από πολλές απόψεις «ξένος».

Τα μέλη της κοινότητας δεν είναι απλώς κάτοικοι του Miskolc, αλλά ως επί το πλείστον έμποροι χριστιανοί ανατολικού δόγματος, προερχόμενοι κυρίως από τον χώρο της Μακεδονίας, και ιδίως της Μοσχόπολης, οι οποίοι με την ετήσια εισφοροθεσία τους συμβάλλουν στα λειτουργικά έξοδα της κοινότητας. Οι δωρεές και τα αφιερώματα προς το σχολείο, την εκκλησία και το ορφανοτροφείο συνιστούν δείκτη κοινοτικής ευθύνης των υποκειμένων. Η ιδιότυπη διοχέτευση του ατομικού κέρδους στην κοινοτική οργάνωση αποτυπώνεται εναργώς στο «Καθημερινόν», που καλύπτει την περίοδο 1795-1817⁹⁶. Πρόκειται για κατάστιχο, όπου καταγράφονται χρηματικές προσφορές τόσο μελών της κοινότητας όσο και προσώπων, φυσικών και νομικών, που προέρχονται από διάφορες πόλεις της Ουγγαρίας και της Τρανσυλβανίας, όπως Πέστη, Szikszó, Βρασον, Debrecén και Szentpéter. Ένα μέρος του συσσωρευμένου κεφαλαίου που προορίζεται για τους τρεις κοινοτικούς θεσμούς, το σχολείο, το ορφανοτροφείο και την εκκλησία, προέρ-

95. 1788 φεβρουαρίον 12. *εγράψαμεν τοῦ κυρίου Ἰωάννου Σοῦκα εἰς λεμπέργγκ πληρεξούσιον γράμμα, νά ζητήση ἐλεημοσύνην ἀπό τούς ἐκεῖ ὁμοπίστους συναδέλφους μας διά τά κτήρια τῆς ἐκκλησίας καί τοῦ σχολείου μας μέ τήν βοῦλλαν καί τήν ὑπογραφήν τῆς κοινότητός μας, ὁμοίως ἔνα ἄλλο γράμμα διά νά ἀγοράση 2 καμπάναις πρὸς μάζαις 18.20.25 καλαῖς καί εὐτυναῖς πρὸς f 25.30 ἢ 35 διά τήν ἐκκλησίαν μας καί 1 σταυρόν σηδερένιον μί τήν σφαίραν διά τό θρώνι 2 σταυρούς μικροτέρους ...* (B-A-Z.m.Lt. A. Miskolci Görögkeleti Egyházközsék iratai. Vegyes iratok 1721-1944, doboz 2: το Βιβλίο με τα Πρακτικά της Κομπανίας (1737-1796), σ. 175).

96. B-A-Z.m.Lt. A. Miskolci Görögkeleti Egyházközsék iratai. Vegyes iratok 1721-1944, doboz 6: *Καθημερινόν*, 1795-1817.

χεται από κληρονομίες, ενώ ένα άλλο από χρέη και οφειλές μελών προς την κοινότητα. Συχνά, ο διαθέτης αναφέρει λεπτομερώς τον τρόπο με τον οποίον επιθυμεί να διαχειρισθούν οι αρμόδιοι της κοινότητας το ποσό που κληροδοτεί. Για παράδειγμα, ο Διαμαντής Αθανασίου Κύρου, από το Szentpéter, μεταβιβάζει στο σχολείο και την εκκλησία το ποσό των 3.000 και 7.203 φιορινιών και 22 Kreuzer αντίστοιχα. Στο ορφανοτροφείο δωρίζει 1.000 φιορίνια, ενώ προικοδοτεί τα πτωχά κορίτσια με το ποσό των 2.000 φιορινιών⁹⁷.

Χρήσιμα στοιχεία γύρω από τις πηγές χρηματοδότησης και τη φιλανθρωπική δράση της κοινότητας για την περίοδο 1805-1822 αντλεί κανείς από το συνολικό εκκλησιαστικό κατάστιχο⁹⁸. Την εικόνα γύρω από την προέλευση των απαιτούμενων πόρων για τη συντήρηση και λειτουργία των κοινοτικών ιδρυμάτων συμπληρώνει το κατάστιχο του 1832, που αφορά στα βασικά αφιερώματα και στους οικονομικούς πόρους του σχολείου⁹⁹. Τέλος, στη διάθεση του προγράμματος βρίσκονται δύο ακόμα κατάστιχα. Το πρώτο αφορά στο εξωτερικό εμπόριο των μελών της συντροφιάς Βρέτα Γιαννάκη, Ναούμ Κινδάλλη και Πακουμή¹⁰⁰ και επιγράφεται ως «Ψούνος τῆς ἔξω πραγματείας». Στο δεύτερο καταγράφονται οι εισαχθείσες στην κομπανία συντροφίες από το 1752 έως το 1769¹⁰¹.

Ο τρίτος σταθμός του ταξιδιού μας ήταν το Δημοτικό Αρχείο της Βουδαπέστης (Budapest Főváros Levéltár). Εκεί, η έρευνα προσανατολίσθηκε σε απογραφές και διαθήκες μελών της «ελληνικής και βλαχικής κοινότητας της Πέστης»¹⁰². Η διασύνδεση μελών μιας οικογένειας με εκπροσώπους άλλων οικογενειών της κοινότητας ή της συγγενικής κοινωνίας, μέσα από τη διαδικασία της μεταβίβασης κινητής και ακίνητης περιουσίας, το πεδίο των προσωπικών σχέσεων και συναλλαγών και η θέση των φύλων ως διαθετών και κληρονόμων στην ιδιωτική και δημόσια σφαίρα αποκτούν ιδιαίτερο ενδια-

97. B-A-Z.m.Lt. A Miskolci Görögkeleti Egyházközség iratai, d. Vegyes iratok 1721-1944, doboz 6: *Καθημερινόν*, 1795-1817. No 5.

98. B-A-Z.m.Lt. A Miskolci Görögkeleti Egyházközség iratai, d. Vegyes iratok 1721-1944, doboz 6: *Συνολικό κατάστιχο εκκλησίας*, 1805-1822.

99. B-A-Z.m.Lt. A Miskolci Görögkeleti Egyházközség iratai, d. Vegyes iratok 1721-1944, doboz 9: *Ίσον Ἀπαράλλακτον...*, 1832.

100. B-A-Z.m.Lt. A Miskolci Görögkeleti Egyházközség iratai, d. Vegyes iratok 1721-1944, doboz 3: *Ὁ ψούνος τῆς ἔξω πραγματείας ἡμῶν τοῦ Βρέτα Γιαννάκη, Ναούμ Κινδάλλη καί Πακουμή, 1800-1818*. Με βάση το αρχειακό αυτό υλικό πρόκειται να συνταχθεί προσεχώς μελέτη.

101. B-A-Z.m.Lt. A Miskolci Görögkeleti Egyházközség iratai, d. Vegyes iratok 1721-1944, doboz 7: *Κατάστιχο με εισαγωγές συντροφιών στην κομπανία 1752-1769*.

102. Το υλικό αυτό υπάγεται στην αρχειακή σειρά του Δημοτικού Αρχείου της Βουδαπέστης «Testamenta et Inventare» και καλύπτει την περίοδο 1814-1873.

φέρουν στην προσέγγιση του κοινοτικού φαινομένου, όπως αυτό διαμορφώνεται και αναπτύσσεται στην πόλη, κατά τη διάρκεια του πρώτου μισού του 19ου αιώνα. Από το υλικό των *Testamenta et Inventare* επελέγησαν και φωτοτυπήθηκαν οι απογραφές και διαθήκες των Σοφίας Λαζάρου, Πελαγίας Νήττα, Γεωργίου Μάντζου, Ναούμ Ντέρρα, Γεώργιου Λαζάρου, Δημήτριου Σακελλαρίου, Κωνσταντίνου Ράλλη, Ηλία Μπλάνα και Κώστα Σίμου.

Στην παρουσίαση του υλικού από τα αρχεία Miskolc και Sátoraljaújhely, επιχειρήθηκε όχι απλά να χαρτογραφηθεί το είδος της σχέσης που μπορεί να αναπτύξει ο μελετητής με τα υπό εξέταση τεκμήρια, αλλά να υπογραμμισθεί η ανάγκη για μία αδιάλειπτη κριτική αναζήτηση πολλαπλών ερμηνειών των γραπτών μαρτυριών, που θα βασίζονται σε επιχειρήματα όσο το δυνατό καλύτερα δομημένα και ανοικτά σε αντεπιχειρήματα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

B-A-Z Megyei Levéltár, Miskolci Görögkeleti Egyházközség, doboz 2: το Βιβλίο με τα Πρακτικά της κομπανίας, 1737-1796 (σ. 176)¹⁰³.

21 φευρ. 1788. Ἔγινεν ἐκ δευτέρου Συνέλευσις τῆς Ἀδελφότητος καὶ παραπονούμενοι περισσοί, ὅτι ὁ λογιώτατος τορινός μας κύρ Διδάσκαλος Ἰωάννης Ἀποστόλοβιτς εἶναι ὑπερπλέον ἀμελής, δὲν κατιχίζει τὰ παιδιὰ τυχόντως, δὲν τὰ μαθαίνει, δὲν τὰ κρατεῖ εἰς εὐταξίαν, ὧν πρῶτος ἐστάθη ὁ κύρ γεώργιος πατάκη ὁποῦ ἐπαραπονέθη ὡσάν ὁποῦ οἱ μαθηταὶ πάρα ὀλίγον προκοπὴν ἔλαβον ἕως τὴν σήμερον πρὸς καταφρόνησιν καὶ ζημίαν τῆς κοινότητος καὶ κράζοντάς τὸν ἔμπροσθέν μας ἔκαμεν ἡ κοινότης καὶ τὴν ἀπόφασιν, παρακινούμενοι ἀπὸ τὰ παραπονέματα τοῦ κυρίου Ἰωάννου, ὅτι: δὲν ἔχει ἀρκετὸν καιρὸν νὰ παραδώσῃ καὶ γραμματικά καὶ κοινὰ μαθήματα, ὁ μὲν κύρ Ἰωάννης πρῶν διδάσκαλός μας μόνον γραμματικὰ μαθήματα νὰ παραδώσῃ, καὶ ἐπειδὴ οἱ στιχισμένοι χρόνοι του ἕως τὰς 13 7βρίου ἀπερασμένοι χρόνου ἐσώθησαν, ἀπὸ δὲ τὸν 7βριον ἕως τέλη Χβρίου ἀστίχιστος ἐδοῦλευσεν, ἀκολούθως διὰ μισὸν χρόνον ἕως φευρουαρίου 1η νὰ λαβαίνει τὴν πληρωμὴν του κατὰ τὴν πρώτην συμφωνεῖαν, ὁποῦ εἶχεν κάμη μὲ τὴν κοινότητα, ἀπὸ δὲ φευρουαρίου 1788, ἐπειδὴ καὶ ὀλιγοστεύθησαν οἱ κόποι του κατέτος ἀπὸ τὴν κοινότητα μόνος ἀπὸ f350, νὰ λαβαίνει, καὶ νὰ μὴν τοῦ εἶναι συγχωρημένον νὰ λάβῃ ἀπὸ τὰ ἔξωθεν παιδιὰ κάμμιαν ἄλλην πληρωμὴν, πάρεξ ἐτούτην μόνον, καὶ ἡ πληρωμὴ τῶν ἀπ' ἔξω παιδων νὰ τυχαίη διὰ τὴν κοινότητα. Νὰ κατυχίση τὰ παιδιὰ νὰ βάλῃ μεγαλυτέραν ἐπιμέλειαν νὰ τὰ μαθαίνῃ, διότι ἂν ἀμελήσῃ τὰ παιδιὰ καθὼς τῶρα θέλει ἦσθαι ἀναγκαζμένη ἡ κοινότης εἰς τὸν τόπον του νὰ φέρει ἄλλον. καὶ πρὸς τούτοις ἀκόμη τοῦ ἐπιφορτώθῃ νὰ τὰ κρατήσῃ εἰς εὐταξίαν καὶ τὰ ἄσπρα διὰ τὴν πληρωμὴν του νὰ ἔχῃ ὁ ἴδιος νὰ τὰ συνάξῃ ἀπὸ ἐκείνους, ὁποῦ θέλουν ἀραδιάσει καὶ θέλει ἡ κοινότης του νὰ δώσῃ ἐγγράφως, καὶ ἂν εὐγῆ ἢ ἄνω πληρωμὴ του ἀπὸ τὰ παιδιὰ, ἢ κοινότης νὰ τοῦ τὰ εὐχαριστήσῃ.

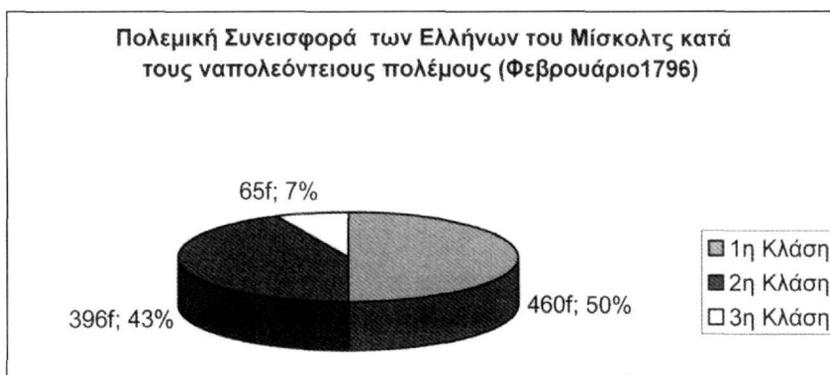
103. Η μέθοδος που τηρήθηκε για την έκδοση του εγγράφου είναι η διπλωματική, δηλαδή η τήρηση της ορθογραφίας του πρωτότυπου εγγράφου με τα ανάλογα κριτικά σύμβολα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

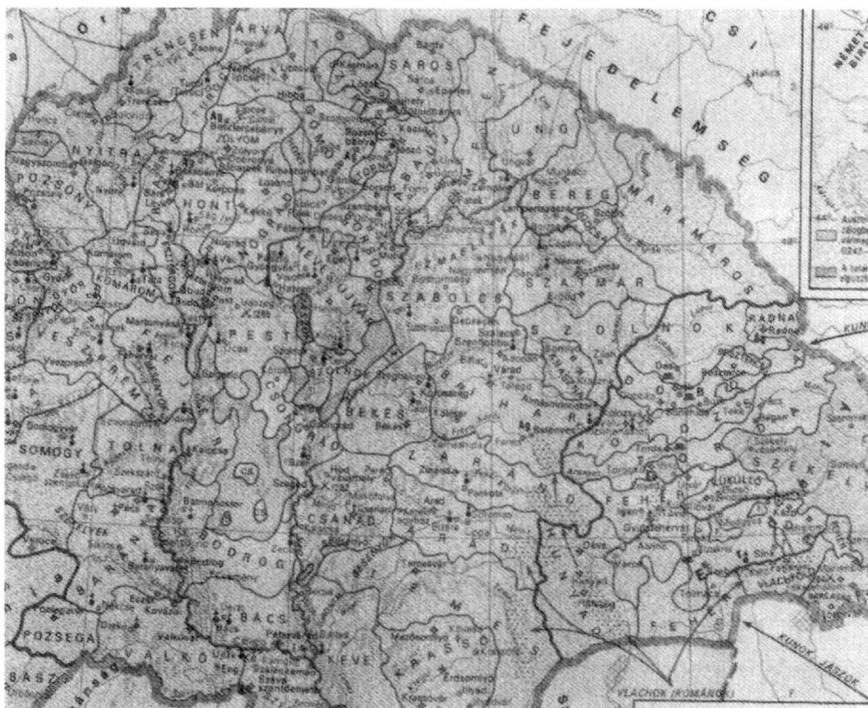
Το έμβλημα της Ελληνικής Κομπανίας του Tokaj.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

Πηγή: B-A-Z Megyei Levéltár, Miskolci Görögkeleti Egyházközség, doboz 2: βιβλίο με τα Πρακτικά της Ελληνικής Κοινότητας του Miskolc 1737-1796 (σ. 30).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV

Χάρτης της Ουγγαρίας του 18ου αιώνα (Πηγή: H. GÁBOR κ.ά., *Történelmi Világtatlasz*, Cartographia, Budapest 2001, σ. 110).

SUMMARY

MISKOLC – SÁTORALJAÚJHELY – BUDAPEST : TRACING THE GREEK TRADE DIASPORA IN HUNGARY

The dual character of the trade diaspora of the Greeks is substantiated on the one hand by the way they organized themselves and functioned within the Hungarian bourgeois environment and, on the other, by the social and economic structures of the regions where they settled. The different historical manifestations of the activity of the Greeks are reflected in the archival locations themselves: in the archive of the Greek Orthodox community of Miskolc and the municipal archive of Sátoraljaújhely, which came under the Municipal Archive of Miskolc (Borsod - Abaúj - Zemplén Megyei Levéltár). The first comprises ledgers, account books, church and school registers, as well as a mass of loose documents of diverse content, dating back to the early 18th up to the mid-19th century, written mostly in the Greek language. Conversely, at the Sátoraljaújhely archive, the lack of a separate archival classification for the Greeks can only be interpreted as proof of the swift assimilation of the trade immigrants into the social and economic fabric of the host city. Documents in Latin and Hungarian scattered within the archival unities take on a special meaning in terms of the depth of the historical research and the examination of individual events, which are interwoven with the presence of Greek merchants in the province of Zemplén, in northeastern Hungary.

The tracing of the Greek presence in Hungary is completed by a visit to the Budapest Public Archive. Testaments and inheritance inventories belonging to members of the Greek and Macedonian-Vlach communities of Pest were selected and photocopied. Aspects of private lives, the hierarchy of relationships, intertribal roles, the composition and structure of the households, as well as strategies for the transfer of property are cast in high relief through the microhistorical examination of the material, illustrating the mindset and perceptions that governed people's behaviour in the real world.